

Middeleeuwse karrenspreien in het Balloërveld in de gemeente Aa en Hunze

Archeologie in Drenthe: een impressie

Deze tekst is gebaseerd op de resultaten van de geretourneerde gemeentelijke vragenlijsten en gesprekken met Michiel Huisman, Alexandra Mars, Marjo Montforts en Wijnand van der Sanden.

Wie aan Drenthe denkt, denkt in de eerste plaats aan rust, ruimte en mooie natuur. Drenthe is uitermate geschikt om er te wandelen en te fietsen, vooral voor ouderen. In de commercials van 'Drenthe doet wat met je' ligt de nadruk dan ook vooral op de mooie natuur, de rust en ruimte; als plek om te onthaasten, inspiratie op te doen en je liefde te hervinden. Soms krijgt het landschap in de beelden een mystieke lading door de ochtendnevel of een laat zonlicht dat nog net door de bomen schijnt. Laat nou deze mystiek extra opgeladen kunnen worden met de verhalen over de archeologische collectie. Op de hunebedden na, ligt het overgrote deel van de rijke historie van Drenthe onder de grond. Het zijn overblijfselen van een bewoningsgeschiedenis die ten minste teruggaat tot de oude Steentijd, toen de Neanderthaler zijn sporen in het Drentse landschap achterliet. Sindsdien is er altijd gewoond en gewerkt en zijn uit alle opeenvolgende perioden vindplaatsen bekend, tot in het recente verleden aan toe. Dit bodemarchief biedt een rijk reservoir aan inspiratie om Drenthe meer onderscheidend op de kaart te zetten.

Provinciaal kader

In de aanloop naar de Omgevingsvisie heeft de provincie Drenthe haar visie gegeven op het gebied van het cultuurhistorisch erfgoed, verwoord in het Cultuurhistorisch Kompas (2009). Als drijfveer is geformuleerd: 'Met de cultuurhistorische hoofdstructuur en beleidsvisie versterkt de provincie de ruimtelijke identiteit van Drenthe. Het is een inspirerend kompas dat, vanuit de samenhangende cultuurhistorische kwaliteiten, partijen kaders en ruimte biedt om verantwoordelijkheid te nemen bij het afwegings- en ontwerpproces bij ruimtelijke ontwikkelingen. Plannenmakers kunnen hierdoor zowel met respect als durf handelen en het wordt mogelijk het verleden in de toekomst te sturen' (p. 13).

Vervolgens heeft de provincie Drenthe in de Omgevingsvisie Drenthe (2010, geactualiseerd in 2014) de archeologische kernkwaliteiten gedefinieerd. Een overzicht is vervat in de Informatiekaart Archeologie (kaart 2e). Onder de bekende archeologische waarden die tot het provinciaal belang behoren, vallen onder andere verscheidene schansen, grafheuvelgroepen of grafvelden, de hunebedden, gebieden met karresporen, een aantal veenwegen, offerveentjes, clusters van veenterpen, Celtic fields, essen en beekdalen en de historische kernen van Meppel en Coevorden. De gebieden die vanwege hun archeologische verwachting van provinciaal belang zijn, zijn het Drentsche Aa-gebied, de Havelterberg of het Holtingerveld en het tracé van de prehistorische weg over de Hondsrug.

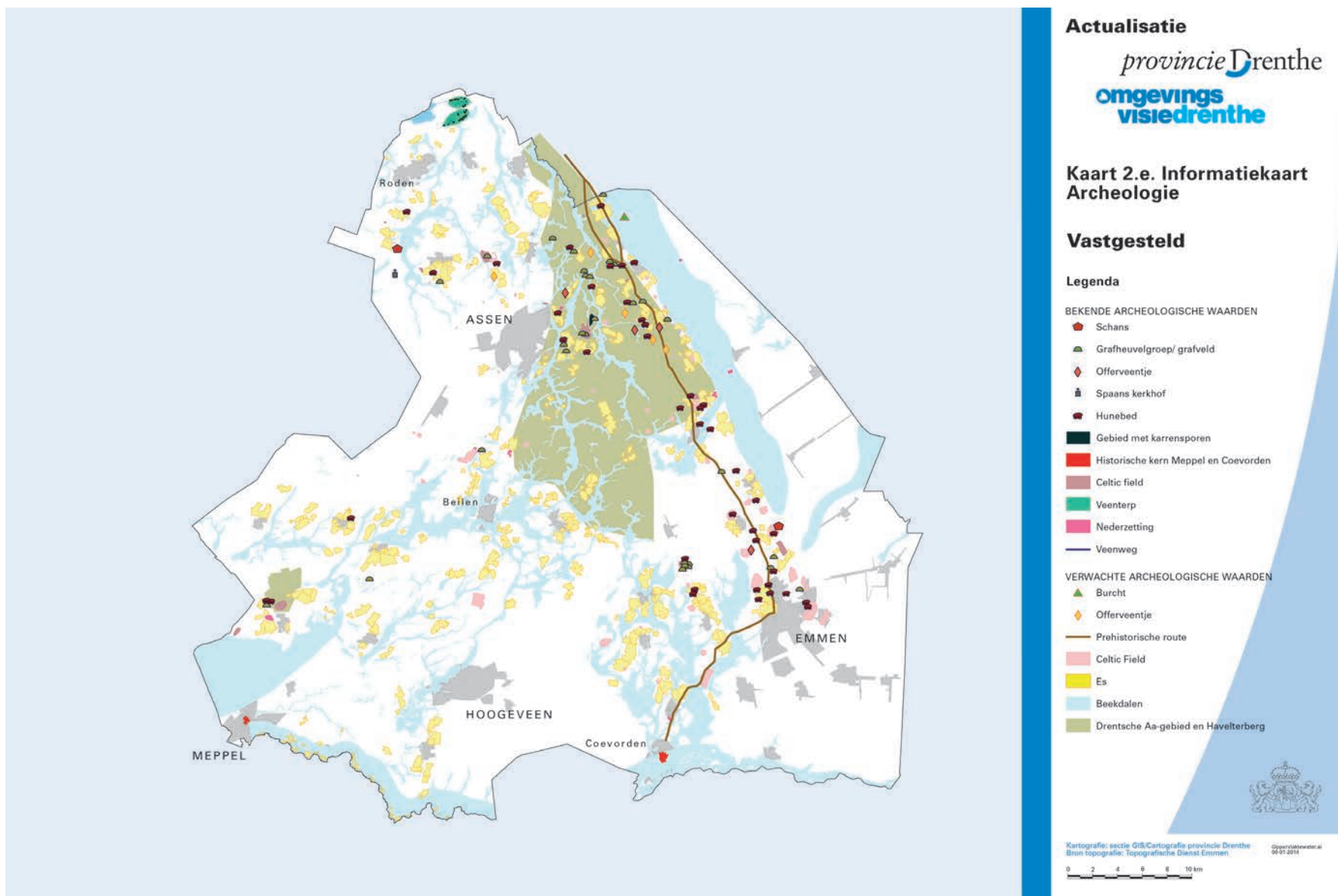
In de Omgevingsverordening (2012) worden de kernkwaliteiten als provinciaal belang aangeduid waardoor de gemeenten worden verplicht een zorgvuldige afweging te maken in de omgang met deze kernkwaliteiten bij ruimtelijke ontwikkelingen. Dit impliceert: borging in het bestemmingsplan; behoud (van minimaal de informatiewaarde) staat hierbij voorop. Daarnaast dient eventueel archeologische onderzoek adequaat te zijn, wil de provincie het draagvlak voor het archeologisch erfgoed vergroten en de 'archeologische verhalen van Drenthe' ontsluiten. Een direct gevolg van de sturingsfilosofie van de provincie is dat zij vroegtijdig in het planproces met initiatiefnemer(s) en/of gemeente aan tafel wil om te adviseren over het onderdeel archeologie. Afstemming leidend tot instemming is daarbij het uitgangspunt.

In het kader van de Culturele Alliantie 2009-2012/2013 zijn gemeentelijke archeologische beleidskaarten opgesteld waarin het provinciaal belang is geborgd. Ook het vrijstellingenbeleid is hierin per gemeente opgenomen. Generiek geldt voor ontwikkelingen in gebieden met een archeologische verwachting die van provinciaal belang is een onderzoeksvrijstelling tot maximaal 1000 m². Voor bekende archeologische objecten en terreinen van provinciaal belang geldt geen vrijstellingsgrens (0 m²). Over de gemiddelde dikte van de bouwvoor zijn afspraken gemaakt met de gemeenten en met LTO Noord, vastgelegd in een convenant. De bovenste 30 cm plus 10 cm voor niet-kerend woelen zijn vrijgesteld van archeologisch onderzoek.

In gesprek met de provincie

Vanuit het gezichtspunt van de provincie heeft de samenwerking binnen de Culturele Alliantie een archeologisch succes opgeleverd. Alle Drentse gemeenten hebben een ruimtelijk instrument voor de archeologie voor hun eigen grondgebied: een bronnenkaart, landschaps- en verwachtingenkaart en beleidsadvieskaart, gemeentegrens overschrijdend en qua look en feel op elkaar afgestemd. Vrijstellingsgrenzen zijn ook vrij uniform met enkele kleine lokale afwijkingen. Een succes dat gevierd mag worden! Als uitdaging voor de toekomst wordt nu gezien het samenbrengen van al deze digitale gegevens in een gemeenschappelijk GIS waardoor het eenvoudig wordt om (gemeente)grensoverschrijdend de gegevens te tonen en te delen, en een (kosten) efficiënt systeem te hebben voor aanpassingen en actualisaties.

Een ander provinciaal aandachtspunt is het archeologisch depot (de mobiele collectie). Er ligt nog veel onuitgewerkt onderzoek op de plank en er zijn te weinig basisrapportages. Dit leidt er toe dat deze kennis niet is ontsloten en bijvoorbeeld een verdiepingsslag van de provinciale kernkwaliteiten bemoeilijkt. Het idee leeft om op projectbasis en in samenwerking met de afzonderlijke gemeenten oud onderzoek op te pakken en af te ronden. In lijn met de ambitie om de 'archeologische verhalen van Drenthe' te willen vertellen, kan het uitgewerkte onderzoek in een publieksboekje worden uitgegeven om zo een breder publiek te bereiken.

Informatiekaart archeologie (2e) provincie Drenthe

Spieker op de geluidswal N34

Heringerichte en gereconstrueerde waterburcht in Eelde

Een verdiepingsslag van de provinciale kernkwaliteiten wordt overigens wel gewenst door verschillende gemeenten. Zij ervaren het ruimtesbeslag van de kernkwaliteiten soms als te knellend, terwijl dit een doorvertaling is van wat wettelijk wordt verlangd: bekende en te verwachten waarden opnemen in structuurvisies en bestemmingsplannen. Een eerste verdiepingsslag heeft inmiddels al plaatsgevonden voor de celtic fields, waar de gemeente Aa en Hunze met provinciale ondersteuning aanvullend onderzoek laten doen. Voor andere onderwerpen staat de provincie open. Door enkele gemeenten worden de pingo's ofwel offerveentjes aangedragen als volgend studieobject.

Tot slot ziet de provincie de benutting van het archeologisch erfgoed als kans voor het vergroten van het draagvlak en bevorderen van toeristisch-recreatieve activiteiten. De ruimtelijke vertaling in gebiedsontwikkeling en het ontwerp van de buitenruimte komt echter maar moeilijk van de grond zodat een stimulans op z'n plaats is.

Gemeentelijke vragenlijsten en gesprekken

Voor een volledig overzicht van de uitkomsten van de vragenlijsten wordt verwezen naar de tabellen met de beantwoording van de vragen. Hier worden enkele kernpunten aangestipt die om aandacht vragen, dan wel als inspiratie voor andere gemeenten kunnen dienen, of een aanknopingspunt bieden om gezamenlijk op te pakken.

Het algemene beeld dat uit de vragenlijsten naar boven komt, is de beperkte personele capaciteit en inzet voor het onderdeel archeologie binnen de Drentse gemeenten. Dit is vooral ingegeven door de beperkte financiële armslag. Alle Drentse gemeenten kopen archeologische expertise en capaciteit extern in (bij Libau, Oversticht of commerciële bureaus) om strak regie te kunnen voeren over de uitgaven. Daar tegenover staat wel dat de archeologie in de basis goed is geregeld met de archeologische beleidskaarten dankzij financiële steun in het kader van de Culturele Alliantie. Emmen hecht bijvoorbeeld groot belang aan de rijke en specifieke archeologie. Ook voor het onderwerp

cultuurhistorie zijn verschillende gemeenten druk doende om een beleidskaart op te stellen. Enkele gemeenten beschikken hier al over of rondt dit binnenkort af, zoals Aa en Hunze, Assen, Midden-Drenthe en Noordenveld.

De gemeente Midden-Drenthe laat momenteel een thematische verdiepingsslag en waardering maken voor het Kamp Westerbork, gericht op de periode 1939-'71 (vertrek Molukkers). Dit gebeurt in samenwerking met Herinneringscentrum Kamp Westerbork, de RCE en provincie Drenthe, die een stevige financiële bijdrage levert. Het product vormt straks de basis voor een afgestemd beheer, ontsluiting en ontwikkeling van het gebied. De gemeente Aa en Hunze wil beleid gaan maken voor het funerair erfgoed. Mogelijk bieden deze projecten een inspiratie voor andere thematische uitwerkingen.

De archeologische beleidskaart vormt voor veel gemeenten de beleidsbasis voor archeologie waarbij de koppeling met de RO en vergunningverlening en daarmee samenhangende onderzoeksverplichting in het oog springen. Enkele gemeenten hebben een aanvullend archeologisch beleidsdocument (zoals Tynaarlo) of het beleid vervat in een structuurvisie of integrale erfgoednota (Coevorden). In deze laatste wordt nadrukkelijk een koppeling gelegd met erfgoededucatie en toerisme & recreatie. Coevorden zet sterk in op haar verleden als vestingstad. In het Stedelijk Museum is een ArcheoLAB voor kinderen ingericht waar de betekenis van een archeologisch object uit de collectie kan worden achterhaald. Op de kaft van de Structuurvisie Archeologie van de gemeente Tynaarlo prijkt de waterburcht van Eelde, echter de koppeling met inrichting, beheer en toeristische ontsluiting heeft in de nota geen aandacht gekregen. De gemeente Westerveld kan voor haar PR op het gebied van archeologie terugvallen op het boek 'De archeologische rijkdom van de gemeente Westerveld' (uitgegeven door het Drents Landschap). Het is een prachtig boek voor de koffietafel, schitterende foto's en toegankelijke teksten.

In verlengde van de eerder aangehaalde depotproblematiek, zien enkele gemeenten graag dat er een ruimhartiger bruikleenbeleid wordt gehanteerd. Zo zou bij bijzondere vondsten het

publiek tussentijds geïnformeerd en geënthousiasmeerd kunnen worden. Het provinciaal beleid wordt bijvoorbeeld door Coevorden op dit punt als niet publieksvriendelijk ervaren.

De inzet van amateur archeologen wordt in veel gemeenten gekoesterd. In de gemeente Aa en Hunze is hiervoor een protocol geschreven om hun inbreng op eenduidige wijze te sturen. De gemaakte afspraken kunnen als voorbeeld dienen voor andere gemeenten.

Wat ontbreekt in de meeste gemeenten is de ruimtelijke doorvertaling van archeologie als inspiratiebron bij gebieds- of locatieontwikkeling. Uitzondering vormt de gemeente Hoogeveen die ten behoeve van archeologie en cultuurhistorie als inspiratiebron 'locatiepaspoorten' gebruikt om plannenmakers en ontwikkelaars op dit punt te informeren en te enthousiasmeren. Een voorbeeld van enkele jaren geleden uit de gemeente Borger-Odoorn betreft een nagebouwde spieker op de geluidswal langs de N34 (Borger-West) als verwijzing naar de prehistorische bewoning die tijdens archeologisch onderzoek is aangetroffen. Nu de herontwikkeling van de speeltuin (op initiatief van lokale buurtbewoners!) langs N34 actueel is, wordt echter niet doorgepakt om een speeltuin te realiseren met een gebiedseigen gezicht en geïnspireerd op de archeologie zoals recentelijk in Wehl (gemeente Doetinchem) is gebeurd. In het project Daalkampen (gemeente Borger-Odoorn) is in samenspraak met de bewoners geprobeerd de archeologische vondsten te verbeelden, maar door de stagnerende projectontwikkeling is dit idee stil gevallen. Een voorbeeld waar historie zichtbaar is gemaakt is in Meppel: in het pand Hoofdstraat 59 zijn twee glazen platen in de vloer aangebracht om een middeleeuwse kelder onder het pand zichtbaar te maken. Aan de gevel hangt een paneel dat informatie geeft over de historie van het pand en de historische kelder. Bij verschillende gemeenten heerst wel het idee dat hieraan meer aandacht moet worden geschonken. Vanuit de gemeente Aa en Hunze komt de suggestie om een "Inspiratie Karavaan" met rondetafelbijeenkomsten/workshops door de provincie te laten trekken. Hiermee kunnen gemeenten voorbeelden van benutting/verbeelding van archeologisch erf-

goed te presenteren en te bespreken, bij voorkeur gekoppeld aan lopende casussen. Ook is de suggestie gedaan om meer te doen met de prehistorische route die grotendeels over de Hondsrug loopt. Deze route zou diachronisch ontwikkeld moeten worden als 'archeolandschappelijke ontwikkelingsas', gekoppeld aan de N34 vanaf de prehistorie (gerelateerd aan de ligging van hunebedden en grafheuvels), via de Middeleeuwen (karrensporen, postweg) tot nu aan toe (N34). Dit zou binnen de context van Geopark de Hondsrug opgepakt kunnen worden.

Het Geopark de Hondsrug biedt ook andere kansen om meer met landschap en archeologie te doen. Gezien de breedte van onderwerpen die nu, met name vanuit een toeristische invalshoek, wordt aangesproken, dreigt de focus op het unieke karakter van het landschap verloren te gaan. Het gedachtegoed van het Belvedereproject Archeolandschap, indertijd geïnitieerd door Het Drents Plateau, biedt nog steeds aanknopingspunten om de archeologie beter te verweven in de productontwikkeling: meer het 'mysterie' en de 'gelaagdheid' als vertrekpunt nemen.

Communicatie (tussen gemeenten onderling en over en weer met de provincie) blijkt, zoals zo vaak, een lastig onderwerp tijdens de gevoerde gesprekken. Het koepeloverleg voorziet in een behoefte van kennisdeling op het gebied van archeologie. De rol van de provincie wordt soms te betuttelend ervaren, terwijl de provinciale medewerkers zichzelf zien als ondersteunend en faciliterend. Er lijkt een cultuurverschil te zijn, tussen de meer academische aanpak van de provincie versus de praktische onder tijds- en financiële druk staande visie en werkwijze van (sommige) gemeenten. Onder druk van voor de gemeente belangrijke thema's, zoals economische ontwikkeling, krimp, (jeugd)zorg, raakt het bewustzijn over het ultrarijke Drentse bodemarchief op de achtergrond. En dat terwijl (inter)nationale en regionale studies uitwijzen dat erfgoed een bijdrage levert aan de economie en het sociaal maatschappelijk bewustzijn en de bereidheid tot het doen van vrijwilligerswerk verhoogt. Vanuit de positie van beschouwer is de informatie over de Drentse kernkwaliteiten die de gemeenten krijgen aangereikt

van grote waarde. Ze voorzien in een provinciaal raamwerk dat een eenvoudige solide basis vormt voor het gemeentelijk archeologisch beleid. Echter, door het gekozen schaalniveau en het feit dat in de Omgevingsvisie geen ruimte is voor een uitgebreide onderbouwing, komt de bijdrage van de kernkwaliteiten aan het 'verhaal van Drenthe' onvoldoende uit de verf. Hier valt nog winst te behalen, bijvoorbeeld door bij de actualisatie van het Cultuurhistorisch Kompas het onderdeel archeologie verder uit te werken. Archeologie zien als (ontwikkel)kansen in plaats van beperking is een blijvend aandachtspunt dat meer manifest moet worden uitgedragen, geïllustreerd met sprekende voorbeelden op een vergelijkbaar schaalniveau.

Strubben-Kniphorstbos (gemeente Aa en Hunze): het enige archeologische reservaat in Nederland

Rondetafel bijeenkomst, 15 januari 2015

Erfgoed in Drenthe op z'n breedst: drie rondetafelgesprekken

Notulen Rondetafelgesprek Erfgoedverkenning Drenthe ochtendsessie ‘bibliotheek’

Vennebroek, Paterswolde – 15.01.15

Aanwezig

Stijn Arnoldussen, Rijksuniversiteit Groningen, archeologie
Saskia Visser, Rijksuniversiteit Groningen, Wetenschapswinkel
Taal, Cultuur en Communicatie
Jan Albert Westenbrink, marketing Drenthe
Cathrinus Schaafsma, historische vereniging OIEel
Annabelle Birnie, Drents museum
Saskia van Dijk, Provincie Drenthe
Marinke Steenhuis, SteenhuisMeurs
Marga Scholma, Beukers Scholma, projectteam
SteenhuisMeurs

Voorstelronde

Het rondetafelgesprek begint met een voorstelronde waarin de aanwezigen zich kort introduceren en vertellen wat zij zo mooi vinden aan de provincie Drenthe.

Stijn Arnoldussen werkt bij de Rijksuniversiteit Groningen. Zijn interessegebieden liggen met name bij het agrarische cultuurlandschap. De favoriete plekken van Stijn zijn de Celtic fields en de plekken waar de prehistorie in het landschap herkenbaar is.

Saskia Visser werkt bij de faculteit Letteren van de Rijksuniversiteit Groningen, in de Wetenschapswinkel Taal, Cultuur en Communicatie. Ze doet veel projecten met studenten, o.a. met Huus van de Toal. Het mooie aan Drenthe is volgens Saskia dat de Drentse taal vloeiend wordt afgewisseld met het Nederlands, dit in tegenstelling tot het Fries.

Jan Albert Westenbrink is directeur van Marketing Drenthe. Deze organisatie bewaakt de Drentse kernwaarden die worden samengevat door de vijf G's: Gezondheid, Geluk, Geborgenheid,

Gedrevenheid en Gastvrijheid. Jan Albert vindt de onderscheidendheid van het Drentse landschap mooi, het moet alleen bekender worden gemaakt voor de buitenwereld.

Saskia van Dijk is adviseur cultuurhistorie en ruimte bij de Provincie Drenthe.

Annabelle Birnie is de directeur van het Drents Museum. Het Drents museum waakt over het roerend erfgoed van Drenthe. Drenthe is de bakermat van de Nederlandse cultuur. Volgens Annabelle mogen Drenten dan ook trotser zijn op hun provincie, zonder een ‘maar’. Men is hier nog welkom, gastvrij en warm; een unieke eigenschap van Drenthe.

Cathrinus Schaafsma is Eeldenaar, geograaf en historicus. Hij schrijft voor OIEel een rapport over de geschiedenis van Vennebroek en de Braak.

Marinke Steenhuis is geboren en getogen in Midlaren en koppelt in haar werk cultuurhistorie aan ruimtelijke ontwikkelingen. Ze merkt dat we tegenwoordig sterker dan vroeger hechten aan de identiteit van een plek. Dit is een tendens waar Drenthe beter op zou moeten inspringen, Drenthe zou haar verhaal nog beter en sterker kunnen vertellen.

Marga Scholma is eigenaar van het ontwerp bureau Beukers Scholma. Ze is een naar Haarlem uitgevlogen Drent. Ze heeft haar opleiding aan de Academie Minerva gevolgd in Groningen en ontwerpt veel grafisch werk voor de culturele sector.

Rondetafelgesprek

Nadat de aanwezigen zich via de voorstelronde kort hebben leren kennen, wordt er begonnen met het Rondetafelgesprek. Marinke Steenhuis is hierin de gespreksleider en stelt vragen aan de aanwezigen. Ook leidt ze eventuele discussies die ontstaan vanuit de vragen.

Annabelle memoreert een tv programma van een tijdje geleden waarin Jan Albert optrad. Jan Albert geeft aan dat ideeën over het Drentse erfgoed nog wel omgezet moeten worden in actie. Er zijn veel ideeën en activiteiten maar elke kracht heeft in Drenthe een tegenkracht. Doen en durfkracht blijft hierbij nog liggen.

Marinke: ‘Erfgoed is niet vanzelfsprekend prioriteit nummer 1, er komen zoveel taken af op de gemeenten’. Annabelle: ‘Het is

maar net welk probleem je aandacht geeft’, men zou een breder kader aan mensen moeten laten zien. Marinke geeft aan dat we momenteel in een fase zitten waarin het maatschappelijk domein aan het omvormen is. Bovendien is er in veel gemeenten sprake van krimp. Volgens Annabelle zouden de gemeenten dit breder moeten positioneren.

Jan Albert geeft aan dat de toerist niet komt voor alleen de cultuurhistorische waarden van Drenthe, maar mensen wel komen voor alleen het Drents museum. Annabelle: ‘er zijn instellingen die 5% van de Drents Museum-bezoekers willen hebben. Zij zouden een eigen publiek moeten trekken. Mensen hier naartoe trekken is al minder belangrijk geworden dan ze hier houden – ik zou graag naast al het goede dat er is, meer echte trekkers zien ontstaan.’

Marinke: Uit de gesprekken die wij met de gemeentes voeren blijkt dat de recreatiesector in Drenthe sterk is verouderd. Er is gedroomd over een Archeon-achtig themapark, waar je als gast daadwerkelijk terug in de tijd gaat, tot en met kleding en eten en activiteiten. De kracht van de historische ervaring, dat is wat mensen in een materiële wereld zoeken. Is dat volgens jullie hier denkbaar?

Stijn: Ja, maar in Drenthe moet dit geen vluchtig proces worden. De bezoeker moet men naar Drenthe trekken. Momenteel is er sprake van korte financiële impulsen. Maar men zou juist moeten inzetten op de langere lijn. Dit kan men onder meer bereiken door lokale gemeenschappen meer kennis te geven over de eigen omgeving. Oude opgravingen opzoeken en vanuit die plek vertellen. Marinke: Met de oude ambachten erbij. Bij de suggesties van de gemeentes signaleren we vaak verhalenprojecten. Annabelle: Goede voorstellen. Welk onderwerp je ook kiest het zal goed zijn, maar het valt en staat met de kwaliteit van de organisatie die je daar omheen bouwt. Je moet niet zozeer een onderwerp kiezen als wel een organisatie. De uitvoering is belangrijk.

Marinke: Gemeentes hebben momenteel behoefte aan trekpleisters. Daarnaast is er de lange lijn van mensen die blijven. In gemeenten horen wij terug dat het internet echt een letterlijk

vertragende factor is. Is glasvezel niet het Rijkswegenplan van de 21e eeuw?

Jan Albert: Het belang van communicatieverbindingen is tegenwoordig groot. De kern is verbinding. Annabelle: Ik betreur dat het Drents museum geen App kan aanbieden omdat er geen wifi in het hele museum is.

Stijn: En er is vanaf Meppel/Hoogeveen tot Assen geen internetverbinding in de trein. Dit zou tot de basisinfrastructuur moeten horen.

Annabelle: Het Drents museum heeft zelf voor € 100.000 euro kabels aangelegd van het museum naar het depot, om intern te kunnen communiceren. In Eelde zijn drie zendmasten nooit geplaatst. KPN heeft van de gemeente Tynaarlo geen vergunning gekregen. Het is een politiek probleem en geen commercieel probleem.

Marinke: Dit is niet goed voor het imago van Drenthe.

Stijn: Zonder wifi gaan de pubers niet mee naar Drenthe. Je wilt immers niet ontkoppeld zijn van de buitenwereld..

Drentse taal

De Drentse taal blijkt verweven met de identiteit van de Drent. Men heeft niet de trots die de Friezen wel bezitten. Kan Drentse taal bijdragen aan de erfgoedsector in Drenthe?

Marinke vraagt aan Saskia Visser wat zij signaleert in Drenthe met betrekking tot Drentse taal.

Saskia Visser: De taalvaardigheid is geen beleving voor toeristen. In taal is de doelgroep de Drent zelf, dit is vanzelfsprekendheid. De scholen hebben er geen tijd meer voor. Ze merkt verschillen in de provincie. Zo wordt in Emmen wel veel Drents gesproken. Het lastige van taal is dat het in beweging is. Er is een meertalige situatie, het is niet tastbaar.

Marinke: Hoe kan de Drentse taal als erfgoedveld bijdragen aan het merk Drenthe?

Saskia Visser: Taal is belangrijk voor de identiteit. Hoe ik praat, is hoe ik denk. Taal komt heel dichtbij. Het wordt snel als een persoonlijke aanval ervaren. Drenthe schat niet goed in hoe belangrijk dat is. Stijn: Dit in tegenstelling tot de Friezen, die

hebben hun trots. Marinke haalt Marga Kool aan: 'Drenten houden hun mond vanuit een gevoel dat hun mening er niet toe doet', de drempel over is moeilijk. Jan Albert: Friezen spreken sneller Fries onderling en dat blijven ze ook doen wanneer er in een gesprek meer mensen bijkomen terwijl Drenten overgaan op het Nederlands. Annabelle: Drenten zijn dus gastvrijer. Stijn vindt dat er een kritische massa nodig is om de taal duurzaam te behouden. Annabelle: wij Drenten hoeven ook geen apart land te zijn. Drenthe is gewoon een onderdeel van Nederland.

Drentse eigenheid

Drenthe heeft de troefkaarten in handen, maar deze worden niet ondersteund door nieuwe digitale technieken. In Drenthe is er nog sprake van het verschil tussen fysieke gemeenschappen en digitale gemeenschappen. Dit werkt ook door tot in het Drentse erfgoed.

Marinke: Als we doordenken over de snelle wereld en de ont-haasting en de zoektocht naar verdieping, dan lijkt Drenthe een soort mystieke kracht te hebben, een grote tijdsdiepte en een andere snelheid. Zijn dat goede kaarten?

Annabelle: De professionele zoekmachines denken verkeerd. Je moet vaak eerst een land kiezen, in plaats van een omschrijving te geven van de gewenste bestemming. Op dit gebied valt nog een wereld te winnen. Jan Albert: Hoe kun je data zo organiseren dat op basis van jouw vragen en jouw gedrag je van alles aangeboden kan worden? Op die manier kun je gericht berichten.

Marinke: Mensen zoeken een bepaalde belevenis in plaats van een plek.

Annabelle: Het gaat om de zoektermen. Daarmee moeten de toeristen in Drenthe terecht komen en niet in Zeeland. Je zou aan Tripadvisor zoektermen moeten vragen om mensen te vinden.

Jan Albert: Wat is je doel? Wat willen we? We willen de toerist bereiken. Daarop gaan formuleren.

Verblijf en vermaak. De gemeente is waar het gebeurt, maar de ondernemer moet het uiteindelijk doen.

Marinke draagt voorbeelden aan als Wijnvoordeel, dat is begonnen in een boerderij, en door z'n groei op een bedrijventerrein terechtgekomen. Daarmee is het onderscheidende van de plek verdwenen. De twee dames van 'De Berkenhof', die karakteristieke panden kopen en opknappen om daarin woonzorg arrangementen aan te bieden, combineren erfgoed en de maatschappelijke vraag. Zijn dat niet juist de combinaties waar we het in Drenthe van moeten hebben?

Jan Albert: Drenthe moet problemen oplossen die in Randstad leven.

Cathrinus: Men moet erfgoed doorgeven aan de jongere generatie.

Annabelle: Er is een onderscheid tussen fysieke communities en digitale communities. In een dorp ga je gewoon naar buiten. Ze geeft een bijzonder voorbeeld met betrekking tot Drents erfgoed: De marke van Zeijen. Hoornblazen is hier een traditie die voorafgaand aan de markevergadering plaatsvindt. De initialen van alle voorzitters staan in de hoorn gekrast. Bij het overgaan van de historische boerderij naar het openluchtmuseum in Arnhem is de boerhoorn, die in de schuur opgeslagen lag, meegegaan. Een buurman verzocht haar om hulp om de hoorn terug te krijgen. Dat is niet gelukt, er wordt nu een nieuwe hoorn gemaakt, zonder de initialen van alle voorgaande voorzitters. Het echte gevoel en de echtheid van de hoorn gaan zo verloren. Zeijen is een klein dorp, het gaat over kleine dingen die tegelijkertijd heel symbolisch en dus groot zijn. Stijn: Dit is bijzonder tekenend voor Drenthe dat de gemeenschap zich roert over een boerhoorn. Annabelle: Het heeft een functie hoe we hier met het land omgaan. Over 100 jaar is dat nog zo. Beseffen dat we kaderscheppend bezig zijn maar dat we er uiteindelijk niet over gáán? Op 24 januari 2015 kwam de boerhoorn voor even terug; <http://www.zeijen.nu/nieuws/2492/eindelijk-na-62-jaar-terug-in-zeijen>

Drenthe als vestigingsplaats

Drenthe heeft de kans nieuwe mensen aan zich te binden. De Randstad raakt vol en de twee snelheden van Drenthe klinken aanlokkelijk. Maar de echte Drent houdt de grote massa nog liever op afstand. Het grote geheim van Drenthe mag niet te bekend worden.

Marinke vraagt of iemand voor Drenthe als vestigingsplaats een gevaar ziet opdoemen of redden de dorpen zichzelf?

Annabelle: Het erfgoed is er al jarenlang en iedere keer hebben wij er andere termen voor of is er een ander belangrijk speerpunt voor politiek beleid. Het erfgoed moet beter ontsloten worden. Nu is het belangrijk dat er veel mensen naar Drenthe komen. Dat is belangrijker dan dat je ze wat leert. Het zijn golfbewegingen en dat zal altijd zo zijn. Stijn: Hierbij is het belangrijk om je op een groep van mensen te richten. Zo kun je bijvoorbeeld 14-jarigen proberen te integreren in het verenigingsverband van de scouting, waardoor gebiedsbewustzijn wordt aangeleerd. Maar hoe bereik je die nieuwe bewoners? Annabelle: Daar hoeft je niet voor te zorgen, dat gaat vanzelf. Op 1 januari komt het hele dorp gewoon langs om te drinken, of je nu wilt of niet.

Stijn: Een aantal duurzame structuren zullen wel blijven, maar het is belangrijk om jongere generaties aan te trekken. Cathrinus: De aanwezigheid van deze groep is belangrijk.

Marinke: De eigenheid is er gewoon. Maar de vergrijzing speelt een rol. Veen is voormalige woeste grond. Er is een religieus verschil, sommige delen van Drenthe kennen wel dertig verschillende kerkgenootschappen. Tussen zand en veen zit van nature een verschil. Het oude landschap van Drenthe versus de turfstreken.

Annabelle: Het is belangrijk om tradities voort te laten bestaan. In een dorpsgemeenschap is dit een heikel punt.

Marinke haalt een historische kaart van Pijnacker van de muur. Drenthe ligt als een egel opgerold tussen haar venen, zei de historicus Gosses al. De economie van toen, het ontvenen van de woeste gronden, koesteren we nu. Stijn: Het zijn kwetsbare landschappen. Wat doen we nu er geen turf meer wordt gestoken? Marinke geeft aan dat sommige gemeenten zeggen: 'Als Google hier morgen komt en zij willen op de es bouwen dan zeggen wij geen nee.' Het erfgoedveld moet zich gaan moderniseren. Dit is het moment om het merk Drenthe verder uit te diepen en ook verder te verbreden. Het leven in twee snelheden spreekt veel mensen uit de Randstad aan.

Annabelle: Ik sprak gisteravond mensen van het Amsterdam Fonds voor de Kunsten. De Randstad kan het achterland worden. Drenthe zijn veel meer onderweg, hun actieradius is veel groter dan in verschillende grote steden. Buiten de Randstad is er niets, denken ze daar. Het westen beperkt zich te veel, ze zijn veel te onwelwillend. Saskia Visser: Wij zijn gewend dat er hier geklaagd wordt. Cathrinus: de afstand náár het Noorden wordt groter ervaren dan vanuit het Noorden. Annabelle: Op de lange termijn redden ze het niet in de Randstad. Drenthe moet kijken naar het nabijgelegen Duitsland. Marinke haalt een term van Rem Koolhaas aan: rurbanisation. Hij heeft een leven lang naar de stad gekeken en ziet pas nu hij ouder is de interessante mix van het landschap en een landbouwsector waarin allerlei innovatieve dingen gebeuren.

Jan Albert: Als we met elkaar weten dat we een voorsprong hebben, laten we die dan uitbouwen. Annabelle: Let wel, het is uiteindelijk de intrinsieke wens van de Drent dat hier niemand komt. Men heeft liever niet te veel mensen. In feite willen wij deze provincie aantrekkelijk neerzetten, maar een grote groep wil niet te veel toeristen hebben. Als je Drenthe echt wilt promoten moet je vol aan de bak. We pakken het veel te klein aan. In de beginperiode dat ik in het museum kwam, stuurden we 220 uitnodigingen voor openingen, omdat er ruimte was voor 180 mensen. Nu sturen we 2.000 uitnodigingen en zoeken we naar andere manieren om grotere aantallen te ontvangen. Veel mensen denken te klein.

Het landschap van Drenthe

Kennis over de omgeving en het landschap kan bijdragen aan het verbinden van mensen met Drenthe. Hierbij zijn de verhalen van onschatbare waarde.

Marinke staat stil bij de verhalen die het landschap kan vertellen. Hoe kun je het narratieve Drenthe belichten zonder Jip en Janneke te worden? Stijn: Door middel van enthousiasme. Spannende verhalen uitzetten en beleefbaar concreet maken. Er zijn verhalen die beter en breder aanslaan. Archeologen zijn vaak zelf niet geschikt als verhalenvertellers, maar hebben

wel alle kennis en kunnen heel goed de basis input leveren. Hoe klein mijn vondst ook is, hier bijvoorbeeld deze graankorrel, hoe meer ik er over vertel en hoe meer beleving ik er inbreng, hoe beter het overkomt. Je moet selectief zijn in je verhalen. Het draagvlak gaan wij niet maken. Jan Albert: We moeten de verhalen uit de studeerkamers halen. Annabelle: Maar we willen geen groot publiek hebben. Laten we daar eerlijk over zijn. Jan Albert: Wanneer we verdubbelen met mensen (bewoners) is er nog niets aan de hand. Mensen in oude boerderijen willen nu weer de stad in, in verband met de verzorging en basisaspecten.

Stijn: Erfgoed kan helpen om mensen te verankeren aan het landschap. Kennis van de landschappelijke wortels geeft meer embedding.

Trends

Hoe profileer je Drenthe? Moet Drenthe met haar tijd mee gaan? En verdien je hier dan geld mee? Zonder goed ondernemerschap strandt een goed idee al snel. Het is zaak om goede ideeën met goede ondernemers te koppelen.

Jan Albert: Ben jij trendsettend in jouw groep door terug te komen naar Drenthe, Marinke? Marinke: Ja. Je moet het lef hebben om je los te snijden. Voor ons is Nederland en Europa onze playground en dit beperkt zich niet tot de Randstad. Annabelle: Ik zie mensen naar Drenthe trekken. Mensen die voorheen met grote, culturele, Randstedelijke projecten bezig zijn geweest. Stijn: Drenthe als alternatief voor de buitenwijk, en dan is het hier nu hip.

Saskia Visser: Het is wel belangrijk om het erfgoed levend te houden en niet alleen vast te houden wat er vroeger was. Annabelle: In het museum benaderen we kinderen met: 'Het Meisje van Yde was 16. Hoe oud ben jij?'. Saskia Visser: Verhalen moeten wel verder verteld worden om ze levend te houden en niet alleen vastleggen en daarmee stilleggen.

Marinke: Het poppenhuis in het Drents museum. Wanneer je weer buitenkomt heb je echt iets meegemaakt. En het is die plek, waar de belastingontvanger woonde, het klopt ook echt.

Rondetafelgesprekken

Dat oprechte is belangrijk. Mensen prikken er anders feilloos doorheen.

Annabelle: Het Drents museum biedt Drenthe een blik op de wereld en de wereld een blik op Drenthe.

Jan Albert: het model van de wisseling

Saskia Visser: De Molukse mensen, wordt daar aan gedacht?

Annabelle: Ja, daar gaat het Drents museum iets mee doen.

Daar zijn we mee bezig. Saskia Visser: Hierbij ook multicultureel denken. Bijvoorbeeld het AZC in Oranje. Dat is wel een belangrijk iets, Drenthe als vestigingsplaats voor groepen die apart staan in de samenleving, wat in Drenthe steeds terugkomt.

Stijn: Gelaagde verhalen met echo's. In verschillende tijden.

Annabelle: Het kan allemaal hoor, maar er komt niemand voor. Daar hebben we veel ervaring mee. Heel leuk, maar uiteindelijk levert het niets op. Stijn: Wat is nou het eigene? Je hebt wel dit

soort verhaallijnen nodig. Saskia Visser: Aandacht voor de identiteit van de mensen zelf. Investeren voor de Drenten zelf.

Saskia van Dijk: Men moet er goed verbinden met de economie. De provincie heeft allerlei taken. Wij proberen vanuit de sectie er goed allerlei partijen bij elkaar brengen. Op veel verschillende schaalniveaus.

Rondetafel bijeenkomst, 15 januari 2015

Notulen Rondetafelgesprek Erfgoedverkenning Drenthe ochtendsessie

Vennebroek, Paterswolde – 15.01.15

Aanwezig

Michiel Huisman, freelance archeoloog, gemeentelijk archeoloog bij de gemeente Tynaarlo

Andre Brasse, IVN en Nationaal Park Drentse Aa

Marc Kocken, archeoloog en zelfstandig adviseur

Jan Germs, Huus van de Taol

Sis Hoek, erfgoednetwerk Emmen

Frank van der Velden, Drents Landschap

Jens Hesmeijer, AWN

Paul Meurs, SteenhuisMeurs

Marloes Franssen, SteenhuisMeurs

Voorstelronde

Het rondetafelgesprek begint met een voorstelronde waarin de aanwezigen zich kort introduceren en vertellen wat zij zo mooi vinden aan de provincie Drenthe.

Paul Meurs is architect en heeft samen met Marinke Steenhuis een cultuurhistorisch bureau. Het mooie van Drenthe is de mogelijkheid dat je op twee snelheden kan leven; de combinatie van rust en hectiek.

Michiel Huisman is freelance archeoloog en werkt daarnaast één dag per week als gemeentelijk archeoloog voor de gemeente Tynaarlo. Het fascinerende aan de gemeente Tynaarlo is de grote landschappelijke en archeologische variëteit. Daarnaast is Drenthe op het gebied van de prehistorie de archeologiehoofdstad van Europa.

Andre Brasse werkt bij IVN, waar hij zich bezig houdt met natuur- en milieueducatie. Daarnaast is hij coördinator van het nationaal park Drentse Aa en traint hij vanuit deze functie ondernemers in dit gebied hoe zij de verhalen van de Drentsche

Aa het beste kunnen vertellen en het landschap kunnen lezen. Andre heeft een grote liefde voor het Drentsche Aa gebied, met name om de grote hoeveelheid verhalen die hier nog aanwezig is. Van nature zijn we in Nederland gewend geraakt de natuur te isoleren van de rest. Maar juist in Drenthe gaan natuur, verhalen en cultuurhistorie nog samen. De natuur wordt juist extra uniek door de cultuurhistorische dimensie.

Marc Kocken is archeoloog en zelfstandig adviseur, daarnaast is hij werkzaam als regioarcheoloog in de Achterhoek. Juist de gelaagdheid van Drenthe is haar kwaliteit.

Jan Germs is werkzaam in het Huus van de Taol en is alle dagen bezig met de streektaal van Drenthe. Drenthe is uniek vanwege haar streektaal, binnen Drenthe herken je meteen waar iemand vandaan komt, zelfs op gemeentelijk niveau. Bij streektaal gaat het niet alleen om namen en veldnamen, maar ook om de combinatie van streektaal met de rest van de cultuur. Jan verbaast zich erover dat de streektaal nog geen plekje heeft gekregen in het Geopark; er ligt hier nog een kans. Hij merkt immers vaak dat de niet-Drentstaligen de streektaal prachtig vinden om te horen. Maar ook het Drents Museum is huiverig om iets met de Drentse taal te doen. Zonde vindt Jan, omdat de Drentse taal over het algemeen goed te verstaan is.

UNESCO geeft momenteel aan dat er 6000 talen zijn in de wereld. Slechts de helft zou hier nog van over zijn in 2100. Het is lastig omdat de jeugd niet meedoet in de streektaal. Taal kan juist mensen verbinden met cultuurhistorie en het verhaal; taal kan de schakel zijn tussen de andere lagen. Het is immaterieel erfgoed van Drenthe. Het Huus van de Taol legt zoveel mogelijk de verbindingen met de andere delen van het culturele erfgoed; bijvoorbeeld de combinatie tussen muziek en taal of toneel en taal. De streektaal ligt onder veel dingen die in Drenthe gebeuren. Helaas wordt de taal ook vaak vergeten of niet gewaardeerd. Het Huus van de Taol leest elk jaar aan 25.000 leerlingen op de basisschool voor. De kinderen worden hier rijker van. En mogelijk is de Drentse taal er dan nog in 2100.

Sis Hoek is lid van de kerngroep erfgoednetwerk Emmen. Op bestuurlijk niveau is zij actief in allerlei organisaties. Ze is geboren in Emmen en heeft zich verdiept in de historie van Emmen. Dit begon met een interesse voor de ontwikkeling

van de kunst in de veenstreken. Op deze manier kwam ze terecht bij historische organisaties. Er is weinig samenwerking tussen historische en erfgoedorganisaties; daarom is het idee ontstaan dit te verbinden in één netwerk. Allereerst kwam dit initiatief van de gemeente Emmen, maar deze aanpak bleek te top-down. Nu zijn er mensen die dit van onderaf proberen op te starten, maar dit blijkt moeizaam. Het is nog steeds onduidelijk of het netwerk er ooit zal komen. De verenigingen hebben een project van buitenaf nodig om samen te kunnen werken. Zo zijn ze begonnen met het openen van een vaarroute, dit sprak aan bij de gemeenschap. Het bleek echter dat de organisaties elkaar niet kenden en het nut van de samenwerking ook niet inzagen. Ze zouden graag gemeentebreed en professionele ondersteuning krijgen. Verder wordt het pionierskarakter van Emmen en Drenthe onderschat. Migratie en pioniers hebben de gemeente ontwikkeld tot wat het nu is. Deze kracht kun je combineren met de hedendaagse allochtonen. Jan Germs: De verschillen tussen de gebieden is de kracht van Drenthe. In de zandgebieden is men meer behoudend, in de veengebieden zit het pit en initiatief. Sis Hoek: de dynamiek is erg belangrijk.

Frank van der Velden werkt bij het Drents Landschap. Deze organisatie zet zich al 80 jaar in voor het behoud van landschap en cultuurhistorie. Frank is zelf afkomstig uit Noord-Brabant, maar wil zich in Drenthe vestigen. Het Drents Landschap is oorspronkelijk een organisatie die zich inzet voor het eigenaarschap van natuur. Maar in de loop van de tijd zijn er veel agrarische gebouwen bijgekomen. Sinds enkele decennia heeft de organisatie dus veel monumenten of beeldbepalende panden in bezit. Mede hierom is er bij het Drents Landschap een organisatorische verandering aangebracht. Sinds het begin van dit jaar is er een aparte sector erfgoed, deze sector houdt zich bezig met het behoud van het gebouwd erfgoed in eigen beheer, in het totaal zo'n 260 gebouwen. Daarnaast beheert Drents Landschap een groot aantal hunebedden in de provincie en veel landschappen met een cultuurhistorische component. Paul Meurs: Jullie hebben 175 pools van vrijwilligers, dit moet betekenen dat er een ongelofelijke binding is. Frank van der Velden: Zonder deze vrijwilligers lukt het ook niet, de hele organisatie draait op vrijwilligers. De organisatie heeft 8000 hectare natuur

in beheer, dit wordt grotendeels onderhouden door de vrijwilligers. Drenthe staat voor Frank voor stilte, rust en ruimte, bovendien is er de historische gelaagdheid. Vanuit vroeger is Drenthe een arme provincie met weinig vernieuwing, wat betekent dat er veel behouden is. Vergelijk Drenthe met het Bergkwartier in Deventer, eerst was het een doorn in het oog van de stad, nu is het de parel.

Jens Hesmeijer is secretaris van AWN, afdeling Noord. De afdeling Noord is actief in de drie noordelijke provincies en werkt veel samen met andere organisaties. De AWN verzorgt educatie en cursussen op het gebied van landschap, bewoners en verschillende tijdsvakken. Enerzijds op het gebied van de prehistorie, anderzijds op het archeologisch onderzoek in Westerbork. Daarnaast werkt AWN samen met de Saxion Hogeschool uit Deventer.

De archeologie van WO II wordt een nieuw onderzoeksgebied, de conflictarcheologie is in opkomst. De provincie zou eigenlijk zijn aandacht moeten richten op de Joodse werkkampen in Drenthe. Paul Meurs: Dit is een thema dat kenmerkend is voor Drenthe, de bannelingen, pioniers en gelukszoekers die uit vrije wil of gedwongen hier aankwamen. Dit thema speelt ook in de veenkolonien en de Koloniën van Weldadigheid. Jens Hesmeijer: Westerbork is gebouwd door de Joden voor de Joodse vluchtelingen, pas in de oorlog hebben de Duitsers het kamp overgenomen. Zelf is Jens in het veen in Drachten geboren, op vierjarige leeftijd is hij verhuisd naar de Randstad en later is hij teruggekomen naar het noorden. Momenteel woont hij bij de Drentsche Aa in Loon; het enige esdorp van de gemeente Assen. Drenthe heeft nog de rust en de ruimte, je kunt er nog overal de auto kwijt. Mensen uit de Randstad denken dat Drenthe ver weg is, maar je bent zo in Amsterdam.

Economische toekomst van Drents erfgoed

Doordat in Drenthe nog relatief veel bewaard is gebleven, heeft de provincie troefkaarten in handen. Maar het is zoeken naar het maximale laadvermogen van de gebieden.

Paul Meurs: Als we doorgaan op de parallel van het Bergkwartier in Deventer. Hoe zit het met de economische toekomst van

het erfgoed? Heeft erfgoed een bestaansrecht? Hoe zit het met het vestigingsklimaat? Als we kijken naar de trends, dan klontert aan de ene kant iedereen samen in de grote steden, terwijl aan de andere kant iedereen overal vandaan zou kunnen werken. Wat is de stip op de horizon voor het erfgoed in Drenthe? Frank van der Velden: er is sprake van verspreide verstedelijking en technologische ontwikkeling. Bedrijven kunnen overal zitten. Daarom is de versnelling van de krimp in Drenthe verbazingwekkend. Veel regio's in Nederland doen aan regiomarketing, terwijl je juist aan de intrinsieke kwaliteiten moet werken. Niet door, zoals in Limburg, de mensen proberen terug te brengen. Drenthe moet juist haar plattelandseconomie behouden, in de Oldelanden zijn ze hier mee bezig. Daarnaast krijgen de agrarische bedrijven ook een recreatieve functie, deze gebouwen worden ook onderdeel van de structurele organisatie van de regio.

Paul Meurs: Hoe zit het met het vestigingsklimaat in de Drentsche Aa? Andre Brasse: Er is reden waarom mensen bewust worden tegengehouden om het gebied in te trekken. Voor de mensen die er wonen is het niet prettig om veel toeristen tegen te komen, dan is de rust weg. Bovendien zorgt de Natura2000 er ook voor dat er geen grote evenementen in het gebied gehouden kunnen worden. Paul Meurs: Dit heeft twee kanten, enerzijds heb je te maken met het maximale laadvermogen van een gebied, anderzijds moet je ook mensen trekken, voor de economische basis en om het voorzieningenpeil op niveau te houden. Het is zoeken naar de juiste balans.

Trends

Ontwikkelingen als krimp en het afstoten van vastgoed hebben directe een doorwerking naar het Drentse erfgoed. Gemeenten hebben niet genoeg capaciteit om op alle fronten tegelijk actief te zijn. Vaak is het erfgoed hier de dupe van.

Andre Brassen: Ik heb niet het gevoel dat de krimp ook in de zandgebieden speelt. Jens Hesmeijer: Dit ligt ook aan het gebied. Vroeger was er de vergrijzing, nu is er sprake van verjonging en hebben we last van hangjongeren. Er zit wel een

golfbeweging in deze tendensen. Frank van der Velden: Over het algemeen heeft Drenthe wel te maken met krimp. Maar dit is ook het effect van de selffulfilling prophecy; iedereen gaat weg omdat iedereen weg gaat. Michiel Huisman: De bestuurlijke reflex is juist andersom, er wordt bezuinigd op de franje (zoals cultuurhistorie) en dat versterkt de krimp. Frank van der Velden: Gemeenten kijken met name naar faciliteiten en voorzieningen als het zwembad en dergelijke. Maar ze moeten ook kijken naar natuur, landschap en cultuurhistorie, want dit zijn ook belangrijke vestigingsfactoren. Jens Hesmeijer: En daarnaast kijken mensen naar wat de vervoersmogelijkheden zijn. Frank van der Velden: Er is dan sprake van concurrentie tussen erfgoed en alle andere voorzieningen. Michiel Huisman: Erfgoed is op de lange termijn een hele belangrijke voorziening voor recreatie, sfeer en vestigingsklimaat. Mensen gaan in Drenthe fietsen omdat het hier mooi is, dit doen ze niet in de IJsselmeerpolders. Maar dit punt is moeilijk om bij bestuurders duidelijk te krijgen. Frank van der Velden: Hoeveel gemeentes houden zich nu actief bezig met erfgoed? Paul Meurs: Er zijn weinig mensen concreet met erfgoed bezig, maar veel mensen zijn een beetje met erfgoed bezig. Dus het is wel een brede sector, veel verschillende afdelingen zijn er bij betrokken.

Frank van der Velden: er gebeurt veel. Binnen 10 jaar gaan de gemeentes al het vastgoed uit handen geven. De gemeente gaat verder met het afstoten van het vastgoed en private partijen mogen het oplossen. Gemeenten gaan hier ook steeds minder beleid voor maken.

Educatie

IVN houdt zich bezig met educatie. Niet aan schoolkinderen, maar aan de ondernemers in de eigen regio. Als de ondernemers bewust worden van de kracht van de regio, worden het de ambassadeurs van de verhalen.

Andre Brasse: Wij geloven heel erg in educatie. Men groeit af van het verhaal van het verleden. Het is belangrijk om ondernemers bewust te maken van hun eigen regio. Als ondernemers niet weten dat er een hunebed achter hun pand ligt, dan is dat

zonde. Als ze zich bewust worden van de regio, dan worden het ambassadeurs van de verhalen. Hierdoor blijven toeristen langer en komen ze ook terug. Het creëren van gevoel voor de regio is belangrijk, daarmee gaan mensen het gebied ook steeds mooier vinden. Zo creëer je een binding tussen bezoekers en het gebied. Jan Germs: Er ligt iets heel basaal onder; de ontwikkeling in het onderwijs en in het cognitieve. Momenteel wordt er veel bezuinigd op cultuur en handenarbeid. Vroeger ging men naar buiten. Nu is het belangrijker dat je goed bent in een taal en rekenen. Hierdoor wordt de blik naar buiten steeds minder. Michiel Huisman: Hier moet je vroeg mee beginnen. Er is een enorme kennisdrempel voor het beleven van de cultuurhistorische waarden. Het landschap lezen kun je alleen op basis van kennis, dit geldt voor de archeologie nog veel meer. Jan Germs: Maar je kunt het altijd aan mensen vragen, er is bijna altijd iemand in de buurt die het weet.

Michiel Huisman: Je hebt ook te maken met de werkdruk. De bezetting is momenteel minimaal, de focus ligt bij de wettelijke taken. Paul Meurs: Ik verbaas me erover wat hier allemaal wordt georganiseerd door in de gemeenschappen in vergelijking met de Randstad. Sis Hoek: Scholen moeten gaan beseffen dat erfgoed van belang is. Het erfgoednetwerk Emmen is hier op ingesprongen door met schoolkinderen hunebedden te gaan bezoeken. Het weekend daarop komen ze terug en nemen de kinderen hun ouders mee. Helaas is het systeem van de basisscholen nu veranderd. De scholen moeten nu zelf activiteiten aanvragen bij organisaties. Iedereen biedt hun aanbod dus nu aan bij de basisscholen. Die hebben geen overzicht meer en vergeten de erfgoedorganisaties. Michiel Huisman: Halen jullie als organisatie de breinaald door al dit aanbod heen? Sis Hoek: We zijn bezig met een plan voor het onder de aandacht brengen van het erfgoed van de WO II, maar er is geen interesse vanuit de scholen. De interesse ligt bij de prehistorie, maar dit past niet in het beeld van het erfgoednetwerk. Scholen richten hun aandacht met name op rekenen en taal. Het erfgoednetwerk zou graag zien dat kinderen oog voor hun omgeving krijgen.

Streektaal

Het Huus van Taol zet zich in de voor de streektaal van Drenthe. Maar in hoeverre heeft het Drents nog toekomst? Wat zijn de ambities van het Huus van de Taol? Organisaties in Drenthe zouden zich meer moeten beseffen dat streektaal als intrinsieke kwaliteit veel kan bijdragen.

Paul Meurs vraagt aan Jan Germs iets te vertellen over streektaal als erfgoed. Zie je de vermarkting van cultuurhistorie als een schrikbeeld of reddingsboei? Jan Germs: De taal is in deze zin een ander cultureel aspect. Men kan er niet naar toe. De taal verdwijnt ook niet, mensen verlaten slechts de taal en dan sterft de taal uit. Taal staat dus eigenlijk nooit op zichzelf, maar juist in combinatie met andere culturele dingen. Op het gebied van educatie heb je taal als een taal, maar taal ook in combinatie met andere dingen. Momenteel is het Huus van de Taol in samenwerking met Stenden Hogeschool een project aan het ontwikkelen voor de taal. Men is ook bezig met het voorlezen in het Drents. Kinderen leren hiermee niet de streektaal, maar mogelijk wekt het de interesse en gaan ze daar wat mee doen. Paul Meurs: Hebben jullie ambities op het gebied van taal? Willen jullie in 2100 nog bestaan? Jan Germs: Als we ambities zouden hebben, zouden we ook constant frustraties hebben. De organisatie is totaal niet in staat om ervoor te zorgen dat de taal definitief blijft bestaan, maar wel om interesse over te brengen en bewoners te stimuleren. Paul Meurs: Het zou mooi zijn als de streektaal wordt gevoegd bij alle verhalen uit het gebied en wordt gezien als een intrinsieke kwaliteit. Jan Germs: Dit wordt ook wel gedaan. Verhalen worden verteld op verschillende typen avonden. Daarnaast wordt de link tussen economie en taal gelegd.

Marc Kocken: Wat zou je moeten doen om taal in te zetten als bindmiddel, voor bijvoorbeeld het Geopark of de Hondsrug? Is taal aan het concurreren met andere projecten? Momenteel is het Geopark zo breed bezig met hun thematiek, waarom zouden ze niet aanhaken bij de taal, als een bindmiddel? Jan Germs: Volgens mij is het heel gemakkelijk, maar wanneer komt het nou zo ver? Stel je speelt een film af, waarom is er

dan geen knopje “Drents” waarop men kan klikken om de Drentse vertaling te horen. Er is wel een knopje voor het Engels en Nederlands. Als het Geopark op deze manier verhalen zou willen vertellen dan vertaalt het Huus van de Taol het en spreekt het in. Dat zou bijna gratis zijn. Het is gewoon jammer dat de streektaal nog zo vaak gepromoot moet worden. Bij het Drents Poppenmuseum is dit wel goed gegaan. Michiel Huisman: Eigenlijk zou de streektaal in het normale aanbod moeten komen. Jan Germs: Je wilt mensen niet verplichten, maar het moet wel onder de aandacht komen. Het is leuk om mensen uit te dagen. Marc Kocken: De streektaal kan ook als een trigger voor het gebied werken.

Archeologie

Op het gebied van de archeologie is nog een wereld te winnen. Het beleid voldoet niet altijd aan de vraag. Daarnaast zouden de mogelijkheden voor vrijwilligers verruimd moeten worden, maar hier is nauwelijks beleid voor.

Jens Hesmeijer: staat het erfgoed onder economische druk? Marc Kocken: Met name het gebouwde erfgoed staat onder economische druk. Gemeenten hebben bijna alles vastgelegd op kaarten en alles staat goed op papier. Michiel Huisman: Het archeologische onderzoek is daarnaast ook wettelijk verplicht. Frank van der Velden: Je kunt wel beleid maken, maar hoe is de uitvoering ervan? Archeologie wordt vaak als last gezien. Michiel Huisman: Dit zijn de keuzes uit Den Haag, door de verantwoordelijkheid te verschuiven naar de gemeenten. Andere landen zie je andere keuzes maken.

Paul Meurs: Levert dit problemen op? Michiel Huisman: In het buitenland wordt het betaald door de overheid; archeologische vindplaatsen worden daar beschermd. Dat geeft qua onderzoekslasten een heel ander beeld. In Nederland is het erfgoed van ons allemaal en de vervuiler betaalt. Hier wordt vaak tegenin gebracht: als het van ons allemaal is, waarom moet ik dan betalen? Paul Meurs: Het gaat met name fout bij de kleine eigenaren. Alkmaar heeft bijvoorbeeld een ‘postzegelbeleid’ waarbij archeologisch onderzoek tot 250 m² wordt vergoed

door de gemeente. Zitten er in Drenthe ook kansen door de samenwerking op archeologie? Jens Hesmeijer: Kunnen vrijwilligers geen zelfstandig onderzoek doen? Vrijwilligers inzetten kan ten koste van arbeidsplaatsen gaan. Daarnaast is het verschil in werkwijze en werktijden tussen de professional en de vrijwilliger groot. Marc Kocken: Bijna geen enkele gemeente heeft een eigen beleid ontwikkeld op het gebied van archeologie, los van het provinciale beleid. Als je beleid wilt ontwikkelen dan ga je kijken naar thema's en verbindingen. De gemeenten Coevorden, Tynaarlo en Borger-Odoorn doen wel aanzetten op dit gebied. Is de AWN in samenspraak met de historische verenigingen? Gaan jullie met de gemeenten in gesprek wanneer zo'n beleidskaart wordt gemaakt? Jens Hesmeijer: Door het Verdrag van Malta zijn de mogelijkheden voor vrijwilligers minder geworden. Net zoals het contact met de verenigingen van amateurs en het aantal meldingen van vondsten. Michiel Huisman: De kansen voor vrijwilligers in de archeologie liggen bij de grootschalige opgravingen. Daar werken tientallen vrijwilligers aan mee. Maar dit zijn bijna allemaal projecten uit de periode voor de crisis.

Jens Hesmeijer: Daarnaast veroudert het ledenbestand ook heel erg. Men is ook gewend dat je vrijwilligers overal voor kunt inzetten. Paul Meurs: Hoe ziet de toekomst eruit? Gaan de vrijwilligers in samenwerking met de organisatie aan de slag? Michiel Huisman: Het ontbreekt aan tijd om dit soort lijnen uit te gaan zetten. Paul Meurs: Wie zou dit dan moeten oppakken? Michiel Huisman: In het huidige politieke klimaat worden externe initiatieven toegejuicht. Maar de gemeenten hebben volgens de wet wel de verantwoordelijkheid voor het erfgoed. Er moet meer draagvlak gecreëerd worden. Marc Kocken: Kan de provincie Drenthe hier een rol in spelen? Volgens mij is de provincie redelijk streng. Michiel Huisman: De provincie zou een goed netwerk van vrijwilligers kunnen opzetten, ook op het gebied van landschap zou dit goed zijn. Maar de versnippering maakt het lastig. Want er zijn veel projecten waarbij deze vrijwilligers ingezet zouden kunnen worden. Op de combinatie van archeologie en archiefonderzoek is wel veel winst te halen.

Samenwerking

Het IVN probeert educatie en erfgoed te koppelen, om zo op beide terreinen meer winst te behalen. Maar dit is op papier makkelijker dan in de werkelijkheid. Lang niet altijd gaan zo'n samenwerking goed. Toch zouden veel organisaties op het gebied van samenwerking nog wat kunnen leren van het IVN. Samenwerking wordt immers niet als de norm beschouwd.

Paul Meurs: Is er op de koppeling van educatie en erfgoed ook nog winst te halen? Andre Brasse: Ja, er is winst te halen. Door de crisis zie je een terugtrekkende beweging bij de organisaties. Educatie is nu een soort toverwoord. Men denkt hier veel te gemakkelijk over, maar educatie is wel een vak. Dit wordt vaak onderschat. Scholen willen niet meer aan projecten mee doen, omdat ze worden overspoeld in het aanbod. Maar scholen moeten wel meegaan in het verhaal. Drenthe heeft een beetje de eigenschap dat men alles zelf wil doen; hierdoor vindt men het wiel steeds opnieuw uit. Dat geldt ook voor de politiek, die is verdeeld in de provincie.

Paul Meurs: Het IVN heeft de ervaring en het netwerk. Cultuur zou in de toekomst kunnen aanhaken op het aanbod van natuureducatie. Er zou samen gekeken kunnen worden naar de verbreding van het lesaanbod. Andre Brasse: Dit is dus wat we doen bij het nationaal park de Drentsche Aa. Dit concept zou je over Drenthe kunnen uitrollen. Dit wordt momenteel ook gedaan, bijvoorbeeld bij het houtwallenproject. Dit is in eerste instantie ontwikkeld voor de Drentsche Aa, maar als het aanslaat gaat het heel Drenthe rond. Alle projecten worden steeds breder, omdat we ze uit de natuurhoek willen trekken. Het hokjesdenken is nog heel sterk aanwezig, je moet rare kronkels maken om je doel te kunnen bereiken. Paul Meurs: Heb je een aanbeveling voor het provinciale beleid? Heeft de provincie een taak hier in? Andre Brasse: De provincie heeft hier wel een taak. Bij het Drents Plateau lukte het niet en nu moet het IVN de programma's maken op het gebied van de educatie. Jaarlijks gebruiken heel veel kinderen het en dus indirect ook de familie van deze kinderen. Educatie wordt altijd onderschat. Je bent bezig met bewustwording, maar dit is niet meetbaar. Bewust-

wording en draagvlak zijn altijd moeilijk aan te tonen. Door draagvlak kunnen projecten doorgaan. Bij archeologie is dit ook heel lastig. Michiel Huisman: Maar toch vormt educatie het potentieel, daarom is het belangrijk kinderen zo vroeg mogelijk te betrekken. Andre Brasse: Integraal werken is hier geheim in. Michiel Huisman: Toch begint het intrinsieke gevoel steeds meer te leven en wordt dit steeds groter.

Sis Hoek: Waarom werken professionele organisaties niet goed samen? Van onderaf moet men de basis naar voren gooien. Michiel Huisman: Maar bij veel professionele organisaties is dit hetzelfde probleem. Sis Hoek: Het zou verplicht moeten worden om samen te werken. Jan Germs: Dit merk je ook in de praktijk. Het werkt ook niet om met te veel organisaties samen. De natuur- en milieueducatie van het IVN is goed. Dit is heel waardevol. Andre Brassen: De mensen die bij ons werken komen uit het onderwijs. Wij trainen de docent in het lesgeven in de klas, ook trainen we docent en ondernemer in het vertellen van het verhaal. Michiel Huisman: Maar hoe worden jullie gefinancierd? Andre Brasse: Nu is het nog postcodeloterijgeld, geld van het nationaal park en daarnaast gemeentelijk en provinciaal geld. Maar deze verschillende potten met geld zijn wel een risico. Als er één wegvalt, heb je als organisatie een groot probleem.

Paul Meurs: Educatie is meer dan een lesbrief. Er is zoveel te bereiken als we elkaar kunnen vinden. Maar dit moet niet het doel op zichzelf zijn. Het is een middel om je doel beter te bereiken. Sis Hoek: IVN is in wezen een ideaalorganisatie. Waarom zijn deze er ook niet op het gebied van erfgoed? Erfgoed is momenteel 'hot', waarom geeft dat geen mogelijkheden? Andre Brasse: We hebben samengewerkt met het Geopark, maar zonder het Drents Plateau was dit niet meer mogelijk. Het netwerk wat we hebben is in principe goed.

Michiel Huisman: hebben jullie ambities om jullie veld te verbreden? Andre Brasse: Dit hebben we geprobeerd, maar dit sloot niet aan bij de organisatie. De verschillen tussen typen onderwijs zijn te groot. Als je dit niet begrijpt dan werkt het niet. Natuurorganisaties en erfgoedorganisaties begrijpen elkaar nog niet. Op het niveau van het nationale park werkt het wel en

schuiven dingen in elkaar. Michiel Huisman: Wat je uiteindelijk wil bereiken is een vliegwieleffect. Het mogelijk maken om een pilot op te zetten om de educatie-expertise van het IVN te koppelen aan de erfgoedexpertise.

Drents Plateau

Sinds het Drents Plateau uit elkaar is gevallen is er een gat in de markt ontstaan. Dit is opgevuld door het Libau Groningen, maar in praktijk blijkt dit niet altijd te werken. Is er behoefte aan een nieuw Drents Plateau?

Frank van der Velden: Maar het Drents Plateau heeft ook een erfenis. Michiel Huisman: Het Drents Plateau is in vier stukken uiteengevallen; kunst en cultuur, provincie, ruimtelijke kwaliteit (dit is naar Libau gegaan) en voor een deel hield het op. Frank van der Velden: De mensen bij Libau Groningen zijn deskundigen maar hebben geen organisatiekwaliteit. Men komt niet samen zoals bij het IVN, hoe komt dit? Sis Hoek: Wij hebben hier ook moeizame ervaringen mee bij projecten. Paul Meurs: Maar is er nu een gat ontstaan dat niet wordt gevuld? Frank van der Velden: Veel gemeenten gaan nu naar Het Oversticht, dus er is vraag naar. Waarom doen we daar niet wat mee in Drenthe? Michiel Huisman: Ja, er is een gat gevallen. Ooit was het idee dat Drenthe drie of vier regioarcheologen zou hebben. Maar dit plan is er nooit gekomen. Als je kijkt naar de schaalgrootte van gemeenten, dan is die te klein om goed te organiseren. Het is dan beter om gemeenten te clusteren. Maar in plaats daarvan huren ze de expertise van buitenaf in.

Andre Brasse: Dit valt mee. IVN is wel een landelijke organisatie. Als we een project opzetten dan doen we dit altijd met een partij samen, omdat we geen eigendom hebben. Als verbindingen in elkaar kunnen schuiven is het alleen maar mooi. Het IVN werkt regionaal, we gaan niet het wiel opnieuw uitvinden op verschillende plekken in Nederland. Het draait om een methodiek en daar willen we zoveel mogelijk gebruik van maken.

Frank van der Velden: Het Drents Landschap ziet wel wat in samenwerking met het IVN en dan samen een grote speler worden op het gebied van landschap en educatie. Het doel

hiervan is het behoud van onze eigendommen. Cultuurhistorie is immers van belang voor het behoud van het landschap. Andre Brasse: Dit werkt ook zo bij natuurmonumenten, men heeft de landgoederen nodig om de natuur te kunnen behouden.

Wensenlijst

Deze rondetafel wordt afgesloten met het opstellen van een wensenlijst voor de provincie. Verschillende voorstellen komen hierbij aan bod: meer geld, vrijwilligers en het onderhoud van erfgoed.

Paul Meurs: Wat is nu jullie wensenlijst voor de provincie en de gemeenten? Glasvezel wordt door veel partijen genoemd, maar bijvoorbeeld ook een verhalenproject in Aa en Hunze of een cursus op het gebied van handhaving. Border-Odoorn gaf aan een Citta Slow project op te willen starten. Er komt vaak terug dat erfgoed aan verschillende dingen gekoppeld kan worden. Hoe denken jullie hier over? En welke plek hoort erfgoed in beleid te krijgen? Frank van der Velden: Het Drents Landschap is een private organisatie met publieke middelen. Als ik kijk naar de toekomst dan trekken publieke organisaties zich steeds verder terug en de private organisaties mogen dit op gaan pakken. Dit is lastig omdat het vaak veel geld kost. Het is belangrijk dat de publieke partijen gaan begrijpen dat als je een verandering inzet er wel ruimte binnen de private organisaties moet blijven om zichzelf te ontwikkelen. Je krijgt veel te maken met een hele moeilijke vergunningsprocedure. Maar geef private organisaties meer de ruimte, geef wat middelen mee en stel hierbij kaders. Gemeenten en provincies die erfgoed afstoten, moeten als wijze van bruidsschat wat financiële middelen meegeven.

Michiel Huisman: maar momenteel wordt het afstoten van erfgoed als een platte bezuiniging ingestoken. Frank van der Velden: Gemeenten weten vaak ook helemaal niet wat ze aan onderhoud kwijt zijn. Als wij de gemeenten deze spiegel voorhouden, dan schrikken ze en stoten ze het erfgoed af. Maar hier horen ze wel geld bij te geven. Er is vaak sprake van achterstallig onderhoud in de krimpregio's en dit wordt elke winter

erger. De organisatie wil dit wel oppakken, maar er is niet genoeg geld voor. Paul Meurs: Dus onderhoud in het krimpgedebied is belangrijk. Frank van der Velden: Eigenlijk willen we geld, daar draait alles uiteindelijk om. Met name voor het achterstallig onderhoud. Zonder geld kan namelijk niemand dit doen. Misschien is het een idee om een provinciaal fonds op te zetten.

Sis Hoek: Vrijwilligersorganisaties zouden meer ondersteuning moeten krijgen van de gemeente en de provincie. Als zo'n organisatie iets voor elkaar krijgt, dan moet dit ook blijven. Hier zouden we een fonds voor kunnen maken. En als iets werkt, dan moet het ook vervolgd worden met professionals. Van onderaf zet je de kwaliteit op, maar met ondersteuning van professionele partijen. Van bovenaf dit opzetten werkt niet. Paul Meurs: Maar dit is lastig, samenwerking tussen vrijwilligers en professionals. Ze verwijten elkaar van alles, terwijl je mensen nodig hebt die verbindingen willen leggen. Andre Brasse: Werken met vrijwilligers is gewoon heel lastig. Vrijwilligers worden tegenwoordig ingezet als een toverwoord. Maar er is juist niets zo moeilijk als werken met vrijwilligers. Sis Hoek: Het geheim is gewoon hoe je met de vrijwilligers omgaat. Andre Brasse: Het ondersteunen van vrijwilligers is lastig. Je kunt ze niet dwingen, want dan gaan ze iets anders zoeken. Je moet ze juist ondersteunen en van onderaf werken. Sis Hoek: Als er gewerkt wordt met vrijwilligers, zorg dan dat er middelen zijn om dit goed op te zetten. Paul Meurs: En wat zijn deze middelen dan? Sis Hoek: Expertise en ervaring uit het veld. Michiel Huisman: Veel mensen weten ook van elkaar niet wat ze aan het doen zijn. Wat is de onderliggende motivatie van mensen om vrijwilligerswerk te doen, dat is vaak de lokale schaal. Dit is van bovenaf lastig. Mensen willen het graag verbinden en logica aanbrengen, maar dit werkt in de praktijk niet zo gemakkelijk. Paul Meurs: Maar hoe los je dit op? Michiel Huisman: Door erin te schipperen. Het komt erop neer dat allerlei lokale subclubjes bepalen hoe ze het gaan doen. Af en toe kan een professional hier ondersteuning in bieden. Andre Brasse: Het is fout dat gemeenten denken dat vrijwilligers niets kosten. Er moet ondersteuning en training

komen. Je moet vrijwilligers ook niet willen koppelen, dat werkt in de praktijk vaak niet. Je moet ze in hun waarde laten, je hebt ze ook echt nodig. Maar ze laten zich niet sturen. Sis Hoek: Dit is onzin, ik wil me best laten sturen.

Sis Hoek: We hadden vorig jaar een werk- en studiedag met allerlei organisaties. Iedereen gaf aan dat ze graag wilden samenwerken, maar we willen wel onze identiteit bewaren. Maar je moet ook iets loslaten als je gaat samenwerken. Paul Meurs: Bij monumentenorganisaties werkt het als volgt: aan de voorkant zijn we allemaal verschillend, aan de achterkant werken we juist samen. In het contact met de overheid kan je de krachten bundelen, maar in het veld is het ieder voor zich. Michiel Huisman: Een studiedag zou een grote winst zijn. Dan kunnen al die clubs elkaar leren kennen en dan weten ze van elkaar wat ze willen doen. In Noord-Drenthe is dit er nog niet. Sis Hoek: In Emmen werkt dit heel goed, de gemeente is er heel blij mee. Marc Kocken: Het is belangrijk dat vrijwilligerswerk ondersteund en gefaciliteerd wordt. Men moet elkaar stimuleren, maar de initiatieven moeten van onderaf blijven komen. Dit is een wens voor de provincie en de gemeente. Geld is hierbij belangrijk, men moet de gemeente beter bewust laten worden dat vrijwilligers niet gratis zijn. Sis Hoek: Emmen wil culturele gemeente van Drenthe worden. Hiervoor hebben ze vrijwilligers nodig, maar er wordt niet met ze overlegd, ondanks dat ze de helft van het project moeten draaien. Michiel Huisman: Vanuit de provincie is er een Steunpunt, dit is een mooi onderwerp om hier een keer te bespreken. Sis Hoek: Daarnaast zitten er ook grenzen aan vrijwilligers. Er wordt bijvoorbeeld gestreept op koffie en thee voor vrijwilligers, dat kan gewoon niet. Andre Brasse: Vrijwilligers zijn geen onuitputtelijke groep, maar dit denken de gemeenten wel. Jens Hesmeijer: Het zijn steeds dezelfde mensen. Ze worden allemaal ouder en het worden er steeds minder. Andre Brasse: En tegenwoordig maakt de jeugd het ook niet uit waar ze zitten. De jeugd bindt zich niet meer zo snel aan vrijwilligersorganisaties. Men wil de ene dag bij de ene club horen en de andere dag bij de andere club. Sis Hoek: Dit is helemaal niet waar, vrijwilligers gaan ook naar meerdere interessante clubs. Andre Brasse: Dit is ook mooi, maar je moet wel

zorgen dat je ze vasthoudt. Want het is geen onuitputtelijke bron. Vaak heb je één vrijwilliger die vier verschillende functies heeft. Voor de gemeenten en de provincies lijken dit dan vier verschillende vrijwilligers. En dit beeld snappen weinig mensen. Jens Hesmeijer: Dit beeld hebben wij ook bij de AWN. Het is heel moeilijk om jonge actieve vrijwilligers te krijgen. Ze zijn ook veel te druk.

Paul Meurs: Zijn er nog laatste punten? Andre Brasse: Ik ben getriggerd geraak door de taal. Het Drents wordt te weinig toegepast, dit was nog niet bij mij opgekomen. Natuurlijk werken we met streektaal, maar structureel toepassen doen we het niet. Terwijl het juist zo mooi past bij het landschap.

Boomkroonpad

Notulen Rondetafelgesprek Erfgoedverkenning Drenthe middagsessie

Vennebroek, Paterswolde – 15.01.15

Aanwezig

Joop Bos, AWN

Marc Kocken, archeoloog en zelfstandig adviseur

Marjo Montforts, Libau

Catherine Visser, adviseur ruimte en erfgoed

Linda Reinalda, Kunst & Cultuur Drenthe

Anja Schuring, Drentse Historische Vereniging, zelfstandig uitgever

Marga Kool, dijkgraaf Waterschap Reest en Wieden, voorheen gedeputeerde van Drenthe

Saskia van Dijk, provincie Drenthe

Heilien Tonkens, werkgroep boerenerven

Jorie Wolf, Staatsbosbeheer, senior adviseur cultuurhistorie

Paul Meurs, SteenhuisMeurs

Marinke Steenhuis, SteenhuisMeurs

Marga Scholma, Beukers Scholma, projectteam SteenhuisMeurs

Marloes Fransen, SteenhuisMeurs

Voorstelronde

Het rondetafelgesprek begint met een voorstelronde waarin de aanwezigen zich kort introduceren en vertellen wat zij zo mooi vinden aan de provincie Drenthe.

Joop Bos heeft lang in Utrecht gewoond, maar is twaalf jaar geleden naar Drenthe toe gekomen. Hij zit in het landsbestuur van het AWN als penningmeester, voor de regio Noord. Hij woont nu in Roden. Het AWN Noord werkt veel samen met de provinciaal archeologen, veel afdelingen houden zich bezig met opgravingen. Hij komt vaak in het archeologisch depot in Nuis,

hier houdt AWN bestuursvergaderingen. Er komt nu een cursus waarin veel verenigingen samen werken. De dag van de archeologie hebben ze nu al twee keer georganiseerd. Verder houdt hij zich bezig met het blad Westerheem, waarin hij ook met andere verenigingen samenwerkt. Als lid wordt er van je verwacht dat als er in jouw gemeente iets speelt op het gebied van de archeologie, je dat doorstuurt naar de provinciaal archeoloog.

Marc Kocken is archeoloog en zelfstandig adviseur, daarnaast is hij werkzaam als regioarcheoloog in de Achterhoek. Juist de gelaagdheid van Drenthe is haar kwaliteit.

Marjo Montforts heeft bij Drents Plateau gewerkt, ze is archeoloog. Ze is geboren en getogen in Zuid-Limburg. Maar ze heeft 30 jaar in Utrecht gewoond. En lang bij de Rijksdienst gewerkt. Momenteel woont ze in het Reestdal in Overijssel. Ze werkt nu al 8 jaar in Drenthe, eerst bij het Drents Plateau, nu bij Libau in Groningen. De lange lijnen in het landschap treft haar aan Drenthe. Drentse beekdalen zijn bijzonder in Drenthe, dit is vaak als het onderschoven kindje gezien.

Catherine Visser is architect. Ze werkt op het gebied van erfgoed en ruimte in verschillende rollen; als adviseur, maar ze maakt ook visualisaties. Haar verbinding met Drenthe: toen ze 17 was kreeg ze een week veenplaggen in Drenthe cadeau. Het was zwaar werk, maar ontzettend indrukwekkend. Ze ging toen ook op de fiets op bezoek bij mensen die in het veen gewerkt hebben, dit waren ongelofelijk felle, communistische mensen. Dit is een confrontatie die haar bijgebleven is.

Linda Reinalda werkt bij Kunst & Cultuur Drenthe. Ze heeft een opleiding in geschiedenis en media. Haar doel is om geschiedenis over te brengen naar het publiek. Erfgoededucatie is onderdeel van haar specialisme binnen Kunst & Cultuur; hierbij legt ze verbindingen tussen mensen in de praktijk en het publiek. Kunst & Cultuur organiseert samen met het Drents Archief de Dag van Drentse Geschiedenis. Daarnaast ondersteunt deze organisatie docenten uit het voortgezet onderwijs op erfgoedgebied en historische verenigingen. Er zit vaak heel veel kennis, maar deze kan je op heel veel manieren ontsluiten.

Anja Schuring vindt dat de korte lijnen bij Drenthe horen. Ze kent heel veel mensen in Drenthe, dit is heel erg gemakkelijk. Ze is onderwijzer van huis uit, maar werkt nu als zelfstandig

uitgever. Ze is momenteel voorzitter van het bestuur van de Drentse Historische Vereniging. Dit is wat anders dan de Drentse Prehistorische Verenigingen. Er zijn 50 historische verenigingen die allemaal doen aan hun lokale geschiedenis, maar deze club houdt zich bezig met de geschiedenis van Drenthe. Eén keer per jaar reikt DHV een prijs uit voor een persoon of vereniging die zich goed inzet voor de geschiedenis. Daarnaast organiseert de vereniging lezingen op locatie, waarbij de locatie moet bijdragen aan de inhoud.

Marga Kool is dijkgraaf van Waterschap Reest en Wieden en was in het verleden Gedeputeerde van Drenthe. Ze zit momenteel in het bestuur van het Nationaal Restauratiefonds en helpt daarnaast bij het oprichten van de Stichting Drenthe-Boek. Ze is ook bestuurslid geweest van de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij. Vanuit hier raakte zij ook bij het watererfgoed Drenthe project betrokken, ze heeft een inventarisatie op dit gebied gemaakt. Het landschap, de natuur en de bebouwing van Drenthe hebben haar hart, maar er is veel verloren gegaan. Drenten zijn te weinig trots, waardoor er veel kwaliteit verloren gaat.

Saskia van Dijk is architectuur- en stedenbouwhistoricus. Ze werkt bij de provincie Drenthe. Ze heeft ooit eens een dag lang met landschapsarchitect Greet Bierema door Drenthe gereden. Hierdoor kan ze nu de afwisseling, van kleinschalig, naar planmatig, van Hondsrug naar veenkoloniën waarderen. Het landschap is heel goed te lezen in Drenthe.

Paul Meurs is restauratiearchitect. Sinds kort is hij een Drent. Hij is hoogleraar in Delft en bekleedt de leerstoel Heritage and Cultural Value. De verandering van het landschap kan zich negatief uiten, maar kan ook ten goede keren. Het Drenthegevoel is nu de plek waar hij woont. Hij leeft nu in twee snelheden: een werkkring door het hele land en het leven hier. Daarnaast is de fietsbaarheid van het landschap heel mooi.

Marga Scholma is ontwerper en komt oorspronkelijk uit Assen. Ze heeft in Haarlem een ontwerpbureau, waarvoor ze veel boeken maken, met name in culturele hoek. Ze is lid van het team SteenhuisMeurs.

Heilien Tonkens zit bij de werkgroep boerenerven. Ze is door Jan Tuttel en Harry de Vroome bij de boerenerven

getrokken. Er is landelijk een groot archief gemaakt met allerlei verhalen van boerenerven en dit is nu bij het RCE ondergebracht. De rijksdienst wilde veel wegdoen, terwijl juist heel veel dingen een tijdsbeeld geven. Daarnaast is ze ook fanatiek aan het werk in het groen.

Jori Wolf werkt bij Staatsbosbeheer. Ze is adviseur landschap en cultuurhistorie voor de regio noord. Ze zit in de hunebeddenbeheergroep en in de groep nationaal park Drentsche Aa. Ze is afgestudeerd bij Theo Spek op de wildernis en werkt nu veel in het Drentsche Aa gebied. Erfgoed is veel gekoppeld aan natuur en ecologie, maar weinig aan de bebouwing. Ze probeert hierin te adviseren; waar laat je de natuur vrij en waar krijgt het erfgoed juist meer de rol. En hierin steeds op zoek naar de balans.

Marinke Steenhuis is opgegroeid op de gradiënt van zand en veen, in Midlaren. Pas later besef je dat het een kwaliteit is. Ze heeft aan de VU architectuurgeschiedenis gestudeerd en is daarna gepromoveerd bij Auke van der Woud. Ze heeft een hoofdstuk gemaakt voor de Landschapsbiografie Drentsche Aa. Het mooie aan Drenthe is dat het gebouwde en het natuurlijke samenkomen in één landschap. Het groen en rood is in balans. Drenthe zou daar wel trotser op kunnen zijn, en deze planologische koers uit het verleden vast moeten houden in het belang van het unieke vestigingsklimaat. Dit betekent volstrekt niet dat er niets ontwikkeld kan worden.

Drentse identiteit

De Drentse identiteit en het Drentse erfgoed zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Toch zitten ze lang niet altijd op één lijn voor de buitenwereld. Drenthe wordt wel de provincie van de turf, jenever en achterdocht genoemd, terwijl de 5 G's van Marketing Drenthe iets heel anders uitstralen.

Marinke schetst de situatie van de veranderende samenleving. Momenteel zitten we als samenleving in een nieuwe fase; dit kabinet wil een ander volk, was één van de antwoorden in de vragenlijsten. Vanuit de traditie van de boermarkes en de noaberschap zijn hiervoor wel randvoorwaarden aanwezig in Drenthe. Marketing Drenthe heeft een kernslogan: kwaliteit

van leven. Daarnaast hebben ze de vijf g's: gezondheid, geluk, geborgenheid, gedrevenheid en gastvrijheid. Zou het zo kunnen zijn dat Drenthe te weinig trots is? Wat brengen deze woorden als kansen? Heilien Tonkens: Trots is er in Drenthe niet, alles is gewoon. De persoonlijke verhalen zijn niet van belang. Hierdoor ontbreekt het aan trots, er wordt er niet hard genoeg geschreeuwd. Catherine Visser: Het Marketing Drenthe verhaal ontkent de tragiek van Drenthe, die er ook is. Marinke Steenhuis: De tragiek van het verbanningsoord en de armoede in het veen. Catherine Visser: Marketing is altijd de blijde boodschap, maar is dit wel het instrument waar je erfgoed mee moet associëren? Paul Meurs: De vijf G's koppel je ook niet meteen aan de provincie Drenthe. Ze zouden evengoed voor andere provincies kunnen gelden. Gulheid en Gewoon missen.

Marinke Steenhuis: Er is in Drenthe zoals op veel plaatsen sprake van krimp en ontgroening. Kun je dit sturen? En als het kan, hoe dan? Wat is de rol van erfgoed? De donkere kant van het erfgoed in Drenthe is soms verdrietig, met de gevangnissen en oorlogskampen, maar het is soms ook een poging geweest om mensen een goed bestaan te geven: armenkolonie Philadelphia bij Vries bijvoorbeeld. Marjo Montforts: De donkere kant levert vaak heel sterke verhalen en emoties op. Ook het authentieke en mystieke trekt mensen. Marga Kool: Ook het feit dat het in Drenthe nog donker is. Er is ook nog veel behouden gebleven, maar we moeten vechten voor verdere verloedering en voor herstel. Maar Drenthe is nog wel de mooiste provincie van Nederland. Marinke Steenhuis: Is het een goed bewaard geheim? Marga Kool: Ja, het wordt in het westen nog wel gekend, maar in het zuiden juist niet. Er komen heel weinig mensen vanuit het zuiden naar Drenthe. Marinke Steenhuis: Maar de Drentse identiteit is overal te vinden. Catherine Visser: Mijn moeder zei altijd dat Drenten een Saksische achtergrond hebben.

Joop Bos: In de slogan van Marketing Drenthe mis ik de eigenheden van de streek. In het Omgevingsplan staan kernkwaliteiten, maar deze kwaliteiten worden niet doorvertaald naar Marketing Drenthe. Linda Reinalda: Ik vind wel dat het

beter wordt. Anja Schuring: Maar de plank wordt ook wel vaak misgeslagen. Heilien Tonkens: Mogen er misschien wat minder borden zijn? Als we het hebben over mystiek, dan hoort er geen bord bij. Mensen komen hierdoor niet meer met elkaar in contact. Jorie Wolf: Ik heb net een project zonder bordjes gedaan, maar mensen kunnen nu geen dingen meer vinden. We moeten hiervoor nieuwe technieken in gaan zetten, maar dan moet je wel bereik hebben op je smartphone! Marinke Steenhuis: Zonder glasvezel kom je er niet. In de globalisering gaat Drenthe nog niet mee. Jorie Wolf: Er zit wel een mooie tegenbeweging in. Mensen vinden elkaar nog echt in de natuur.

Catherine Visser: Franse snelwegen hebben borden omdat het nonplekken zijn, die borden worden niet als storend ervaren. Dit is anders langs een lokale weg met uitzicht, dit onderscheid moet je wel maken. Mensen krijgen op de snelweg door een bord wel het gevoel dat ze ergens doorheen rijden. Marga Kool: Plaatsen die mooie dingen hebben laten zich van hun lelijkste kant zien langs de snelweg, waardoor mensen niet de snelweg afgaan om de mooie dingen te zien. Marinke Steenhuis: Dit is de laatste 20 jaar gebeurd. De gemeenten hebben last van de bezuinigingen, ze komen niet toe aan de vraag hoe erfgoed en economie elkaar kunnen versterken. Sommige gemeenten hebben echt andere problemen. Linda Reinalda: Dat is misschien ook de reden dat het niet herkenbaar is voor de gemeenten en de mensen. De eigen omgeving maakt heel gewoon, mensen herkennen niet de kwaliteit van hun eigen omgeving. Als je van oudsher kijkt naar het landschap, zijn veel elementen die we nu mooi vinden, vanuit vroeger financieel noodzakelijk. Men was bezig met vooruitgang en wil nu nog steeds niet herinnerd worden aan die tijd. Marinke Steenhuis: Dit begint al bij het woord onland.

Heilien Tonkens: Is het niet moeilijk voor de Drent om te horen dat import waardevol is? Eerst moet men energie gaan steken in de oer-Drent, dat daar bewustzijn komt. Dan krijg je het goede verhaal, mensen die van buiten komen nemen nu alles over en de echte Drent trekt zich terug. Marinke Steenhuis: Je moet eraan werken voordat dingen weg zijn. Als het weg is dan ben je de magie kwijt. Maar van de andere kant kun je de import

ook niet missen. Heilien Tonkens: Dit ben ik met je eens. Maar als je wat wilt met het bewustzijn van de Drent, dan moet je daar wel mee. Paul Meurs: Er zit wel een eeuw van musealisering en verpretarking overheen. Het authentieke beeld van Drenthe is op veel plekken ook gecommmercialiseerd, dit is al heel lang aan de gang.

Marga Kool: In Zuidwolde zijn er nu streektaalcurssusen. Het was de bedoeling om streektaal uit het verdomhoekje te halen, want er was het idee dat streektaal er niet was. Het was een eyeopener dat allochtone-Drenten Drents wilden leren. De autochtonen waren in eerste instantie verbaasd, vervolgens was men gefrustreerd dat men dat wilde. En daarna kwam pas de fase van trots over de taal. Het brengt een nieuwe beweging op gang. Dus eerst moet je laten merken dat mensen van buiten wel interesse hebben en dat je daar mee ook aan de gang kan gaan. Je moet mensen enthousiast maken. En niet alleen maar met het oog op de toeristen, want een goed woonlandschap is een eerste basisbehoefte. En dat we daar dan geld aan kunnen verdienen, dat is mooi meegenomen. Marc Kocken: Men denkt ook niet structureel aan de Drentse taal; het wordt als gewoon ervaren, men heeft het niet door. Catherine Visser: Je moet het ook breder zien. Je ziet een soort transitie, een proces dat veel gesloten gemeenschappen doormaken. Dit is hetzelfde als een project in Noord-Engeland over UNESCO, de Muur van Hadrianus. Eerst werd het als vijandig ervaren, daarna sloeg het om in trots. Het werd namelijk gekoppeld aan de ontwikkeling van de dorpen en boeren. Het is ook een verhaal van twee snelheden; het grote verhaal van UNESCO werd gekoppeld aan een lokaal verhaal van het dorp. Uiteindelijk is dit dorp nu ook gastvrij geworden. Marjo Montforts: Het besef van cultuurhistorie zit er in Engeland door en door in. Catherine Visser: Maar de Engelsen ervaren dit zelf anders. Uiteindelijk zijn het dezelfde problemen. Saskia van Dijk: Maar zijn er van bovenaf mensen die zich met een cultuurhistorisch belang bezig gaan houden? Catherine Visser: Onduidelijk, maar er is wel een trust opgezet.

Saskia van Dijk maakt de vergelijking met het Geopark. Die kan de grotere structuur als vliegwiel gaan gebruiken; je maakt er

een merk van waar allerlei lokale ontwikkelingen aan vast gehangen kunnen worden. Marinke Steenhuis: Maar het moet wel zijn kernkwaliteiten behouden. De vijf G's meer specifiek en verhalender laten worden. Drenthe had en heeft de woestenijs, dit is een kracht, maar hoe zet je die in? Anja Schuring: De kracht is ook mooi om voor de mensen te gebruiken als kapstok. Misschien is het wel de onzekerheid van mensen die zich afvragen of het echt allemaal zo mooi is als ze zeggen. Paul Meurs: En er is een hele duidelijke verbinding tussen cultuur en natuur. Jorie Wolf: Het tijdsbeeld is ook belangrijk. Kemperbroek is nu 25 jaar een nationaal park, het heeft een verhaal over wildernis. Men had 25 jaar nodig om hun eigen kracht te leren kennen. Het is niet altijd nodig om alles te benoemen en overal borden bij plaatsen. Joop Bos: Het is maar net wat je wilt. De gemiddelde Nederlander gaat op vakantie naar het zuiden, die ziet het noorden nooit. Maar als je ze meeneemt naar het noorden, komt de verbazing. Anja: Mensen zijn ook boos. Waarom vertel je niet over de schoonheid van Drenthe? Heilien Tonkens: Alstublieft niet! Marinke Steenhuis: Drenten zijn heel bang voor de bussen met toeristen. Saskia van Dijk: Dit is wel heel dubbel. Want van de ene kant willen we de mensen weg laten blijven, maar van de andere kant moet er ook geld verdiend worden en daar heb je mensen voor nodig. Marga Kool: Maar we moeten wel oppassen dat we het gouden kalf niet kwijt raken. Paul Meurs: Je kunt je natuurlijk ook richten op exclusiviteit. Dat de mensen die komen, meer geld gaan besteden.

Recreatie

Hoe wordt erfgoed ingezet op het gebied van recreatie? Wat zijn de hoogtepunten hiervan? En wat kan er beter?

Marinke Steenhuis: we zien nu ook dat verschillende gemeenten dezelfde projecten doen. Ze vinden het wiel steeds opnieuw uit. Catherine Visser: Wat zijn de poorten van Drenthe? Marinke Steenhuis: Er zijn letterlijk poorten gemaakt. Paul Meurs: Maar wat zijn de ankers van Drenthe? Jorie Wolf: De hunebedden en de natuur op zich. Joop Bos: Maar waar moet Drenthe de bezoekers vandaan halen? Uit Duitsland? De ankers van Drenthe zijn bos, heide, hunebedden en fietsen. Marga Kool: Maar ook

het Drents museum, de dierentuin in Emmen, het Dwingelderveld, de Drentsche Aa, het boomkroonpad, het Reestdal en het Drents-Friesche Wold. Maar alleen bij het Drents museum staan mensen in de rij. Heilien Tonkens: Maar is het niet fantastisch dat je verder niet in rij hoeft te staan? Catherine Visser: Het gaat niet om die rij. Het doel is om dynamiek te krijgen in de bezoekersstroom. Ook voor de duurzaamheid van het netwerk en de organisaties. Daarbij is nadenken over wat je voorzieningen-aanbod is wel nuttig. Joop Bos: Bij de etstoel in Anloo is het vreselijk druk. Marga Kool: En het schapenscheren is ook heel druk. Ambtenaren willen veel doen voor de toeristen, maar doen tegelijkertijd wel hun eigen bibliotheek dicht. Men moet gaan nadenken waarin je wilt investeren. Hierbij is het wel belangrijk eerst dingen veilig te stellen voor je eigen bevolking.

Saskia van Dijk: Het is het klassieke verhaal dat in slechte tijden de cultuur als eerste sneuvelt. De gemeenten zijn zenuwachtig voor de decentralisatie, dus willen ze helemaal niet denken aan investeringen op andere gebieden. Marinke Steenhuis: We zijn alles in economisch waarden gaan uitdrukken. Catherine Visser: Je hebt ook buitenstaanders nodig om te merken dat dingen bijzonder of monumentaal zijn.

Marga Kool: Zuidwolde is verloederd door de recreatie, dit is wel een doemscenario. Ik zou aanbevelen dat dorpen nog mooi, oud en historisch herkenbaar moeten blijven om toeristen binnen te halen. Jorie Wolf: Wat ik mis is initiatief. Het moet ergens vandaan komen. Je hebt ook economische dragers nodig. Geschiedenis wint vaak, maar je moet mensen er wel naar toe trekken.

Geopark

Het Geopark brengt wat discussie in het rondetafelgesprek. Is het mislukt? Of wordt het juist goed opgepakt? De meningen zijn verdeeld.

Paul Meurs: Wat zou een nieuw Belvédère project moeten zijn? Marc Kocken: Het archeolandschap Drenthe kan dit zijn. Het is een stille dood gestorven, het was zijn tijd toen te ver vooruit.

Het Geopark heeft dit toen wel overgenomen, maar in de veelheid van onderwerpen die wordt aangepakt raakt de focus soms uit beeld. Het beeldmerk Geopark moet veel beter worden neergezet.

Marjo Montforts: het Geopark is bezig om het merk te laden met verhalen, maar dit blijkt in de praktijk vrij moeizaam. Het leeft niet bij de mensen in het gebied zelf. Jorie Wolf: Sommige ontwikkelingen hebben ook echt tijd nodig en het Geopark valt hier onder. Linda Reinalda: Het Geopark wordt ook niet als een waarde of ankerpunt genoemd, dit zou wel zo moeten zijn. Catherine Visser: Moet je het dan wel het Geopark noemen? Marc Kocken: Het Geopark doet ook niet veel met streektaal. Saskia van Dijk: Soms heb je het ook nodig om dit soort dingen top-down te organiseren. Als de provincie moet wachten op de bundeling van de kleine organisaties, daar kun je heel lang op wachten. Drenthe is altijd aan het polderen, dus wordt het een slap aftreksel van het oorspronkelijke idee. Paul Meurs: Je hebt gelijk, maar het is ook belangrijk om alle kleine partijen een stem te geven. Het merk moet gedeeld worden als collectiviteit. Iedereen is en kan het geopark zijn.

Staatsbosbeheer

Hoe gaan dingen er momenteel aan toe bij Staatsbosbeheer? Deze organisatie heeft veel grond in handen in de provincie Drenthe. Hoe gaat Staatsbosbeheer om met het erfgoed en de bezuinigingen die zij moet uitvoeren?

Jorie Wolf: We kijken meer naar schaal, waar liggen de grote gebieden, ook richting de nationale parken, het is een sterk merk. Mensen gaan eerst naar nationale parken. Richting beheer en sturing: wat is nu belangrijk? Doe niet alles overal. Ga na wat het belangrijkste is. Misschien het erfgoed in sommige gebieden opofferen en natuur ontwikkelen. De subsidie wordt ook steeds minder. De basis is wandelen en fietsen en dat moet op orde blijven. Onze gebieden zijn al jarenlang voor 35 procent opengesteld en dit zal ook zo blijven. Marinke Steenhuis: Hoe werk je met de recreatiesector? Is er samenwerking? Jorie Wolf: Ja, met de ondernemers. We zoeken naar ondernemers die passen bij een organisatie als Staatsbosbeheer. Een deel van

het beheer willen we bij vrijwilligers neerleggen. Landelijk hebben we 6000 vrijwilligers en maar 900 professionals. De vrijwilligers doen niet alleen aan uitvoering, maar denken mee over de toekomst. Een jonge groep studenten heeft meegepraat over Staatsbosbeheer. Die zeiden: eigenlijk is bescherming en beheer een soort basis van Staatsbosbeheer. Maar zoek ook de verbinding met mensen, zorg dat het te beleven is, betrek ze erbij, dan gaan ze er zelf aan bijdragen. Linda Reinalda: Het is ook eigenlijk heel bijzonder. In de natuur mag je overal aanzitten, in musea kan dat niet. Marc Kocken: In Duitsland zijn de hunebedden nog allemaal onderdeel van een mystiek landschap, daar zijn ze niet vrij gelegd.

Anja Schuring: Zou je voor de provincie Drenthe niet een werelderfgoed longlist te maken? Paul Meurs: De canon van Drenthe is al geschreven. Anja: Een soort totaal van verhalen, gebonden aan een plek. Marinke Steenhuis: Een soort topperslijstje. Het zou geweldig zijn om serie over Vermaning en Van Giffen uit te zenden. Catherine Visser: De BBC heeft nu een serie 'farm'. Het thema is voedselvoorziening en landbouw in een bepaalde periode. Dit kan interessant zijn. Marinke Steenhuis: Een serie kan een enorme exposure hebben voor een plek. De kracht van verhalen werkt en die verhalen mag je af en toe ook romantiseren. Er ligt heel veel voor het oprapen. Dit kun je ook koppelen aan muziek. Maar het moet wel financieerbaar zijn. Joop Bos: Het pauperparadijs wordt nu voor een jaar uitgesteld. Saskia van Dijk: Dit is gestrand op wijziging van bestemmingsplan. Marjo Montforts: Terwijl er geen enkele reden is om het af te wijzen. Maar het is de bevolking die dwarsligt. Paul Meurs: Dus toch weer dat massapubliek dat de mensen niet willen. Joop Bos: Terwijl iedereen het fantastisch vindt, gaat het niet door.

Aanbevelingen

Tot slot krijgt iedereen de mogelijkheid ideeën aan te dragen voor de lijst van aanbevelingen die voor de provincie wordt geschreven.

Marga Kool: Het is de rol van de gedeputeerde om een programma te maken voor wethouders van Drentse gemeenten om langs te

gaan bij best practices in binnen- en buitenland. Zo kun je de wethouders bewustmaken. Marc Kocken: Een soort inspiratiecarrousel. Een aantal plekken in Nederland uitzoeken, bus regelen en overal langs rijden. Maar het beklijft niet. Je moet er daarna meer mee doen. Er moet wel nazorg zijn. Marga Kool: Er is inspiratie nodig. Jorie Wolf: Of dag met Theo Spek in de bus. Anja Schuring: Kennis is een heel belangrijk ding. Kennis en kansen doorgeven. Catherine Visser: Wethouders moet je ook erkennen dat ze mee gaan in de vaart der volkeren. Paul Meurs: Daar moet de inspiratieris op gericht zijn.

Jorie Wolf: Water is ook belangrijke factor. Hier is het groots en schoon aanwezig en is het een basiskwaliteit.

Marjo Montforts: Er moet een pleidooi komen voor de veenkoloniën. Er zijn enorme problemen, maar ook enorme kansen voor het gebied waar het om erfgoed gaat.

Koloniën van Weldadigheid

Nieuw Dordrecht

Bijzondere burgerkracht: dorpscoöperatie Nieuw-Dordrecht, gemeente Emmen

Weekblad Vrij Nederland wijdde eind november 2014 een groot artikel aan dorpscoöperatie Nieuw-Dordrecht, waar dorpelingen sinds ruim een jaar verregaande taken overnamen van de gemeente Emmen. Zorgtaken, weg- en groenonderhoud doen ze voortaan zelf. Hoewel er ook kritiek is op de 'dorpsbobo's' van de coöperatie, is de organisatievorm in het rond 1850 gestichte veenkoloniale dorp het noemen waard – ook waar het om de zorg voor het erfgoed gaat. In zekere zin is het vergelijkbaar met het woonzorginitiatief van de Berkenhof, waar karakteristieke vrijkomende panden door twee echtparen worden verbouwd tot woonzorglocaties. Zelf doen, waardoor een duurdere aannemer niet nodig is.

In Nieuw-Dordrecht wonen 1600 mensen. Er zijn meer dan vijftientig verenigingen actief. Tegelijkertijd is er minder overheidsbudget beschikbaar, is er sprake van verdere vergrijzing en bevolkingskrimp.

Ed van den Akker, procesmanager van het leefbaarheidsprogramma bij de gemeente Emmen, begeleidde de oprichting van de dorpscoöperatie. Een coöperatie zou kunnen bijdragen aan de sociale samenhang. En de financiële opbrengsten van het verrichte werk konden weer in het dorp worden geïnvesteerd. Een bestuur en een ledenraad van vijftien personen zet de lijnen uit en heeft mandaat om de meeste besluiten te nemen. Minimaal een keer per jaar is er een algemene ledenvergadering. Diverse werkgroepen maken projecten concreet. Zoals het zelf maken van verkeersremmende palen, of het onderhoud van de begraafplaats, in een mix met professionele groenwerkers.

In feite voeren vrijwilligers projecten deels zelfstandig uit, waardoor het effect van de rijksbezuinigingen uitblijft, en er zelfs vaak geld overblijft. Zo moest er in het dorp Zwartemeer een fietspad worden verlegd, de bewoners konden dat uitvoeren voor een kwart van de prijs.

Nieuw-Dordrecht is een regelvrije zone. De dorpscoöperatie doet, met nog negen andere dorpen, mee aan een landelijke proef van Platform 31. Van zaken die bij de gemeente liggen, zoals bouwbesluiten of bestemmingsplannen, worden de regels versoepeld. De dorpscoöperatie wil graag het openbaar groen in eigen beheer hebben. Ook wil zij graag een deel van de OZB-gelden krijgen. Die gaan nu nog naar de gemeente. Van de OZB kunnen bijvoorbeeld verbeteringen in het dorp worden betaald. Samen met de gemeente Emmen en het ministerie van Binnenlandse Zaken gaat de dorpscoöperatie kijken of de bestaande regels kunnen worden opgerekt.

Voor de gemeente Emmen, het bevoegd gezag, is de zoektocht naar de balans tussen dereguleren en kaders stellen een uitdaging. Bijvoorbeeld waar het de gemeentelijke woonvisie betreft. Emmen wil op voorhand geen barrières opwerpen.

Kunstroute Schoonoord

Impressie mystery guests: twee Drentse vriendinnen door Drenthe

---

Op 19 februari 2015 zijn twee vriendinnen (begin vijftig, allebei drie kinderen) uit Eelde een dagje uit geweest. Ze bezochten de Waterburcht in Eelde, het Drents Archief, het Ontvangershuis van het Drents Museum (interactief poppenhuis) en het Gevangenis­museum in Veenhuizen. Hieronder volgt hun korte impressie.

De Waterburcht

Ziet er verzorgd uit, maar er valt weinig te beleven. Idee voor meer bekendheid: een Midzomernachtfeest, catering door De Waterburcht, varken aan 't spit, muziek, dans, valkenier, kruisboogschieten. Een minstrel die uitleg geeft over de geschiedenis van De Waterburcht. Dan gaat het leven, als dit tenminste mag in verband met de archeologische waarden.

Een ander idee is een kinderfeestjes met gids, uitleg over De Waterburcht, en dan met paard en wagen (verkleed als middel-eeuwers), via de kastanjeboom van Anne Frank, de vlindertuin, het onderduikershol en het zwembad naar de midgetgolf.

Drents Archief

Ziet er modern en professioneel uit. Op het eerste oog weinig voor de jeugd, saai. Suggestie: voorafgaand aan je bezoek de naam doorgeven van (over)grootouders om dan na uitleg en bezoek een foto te kunnen meenemen van de betreffende grootouder.

Drents Museum

Grootste poppenhuis Drents Museum: positief, interactief. Je bent wel gauw uitgekeken.

Gevangenis­museum Veenhuizen

Ziet er verzorgd uit, er valt veel te zien. De busrit met de gevangenisbus is zeer leuk, met grappige verhalen die verteld worden. Zeer geschikt voor jong en oud, goede prijs/kwaliteit-verhouding.

Onze conclusie

Om Drenthe goed te promoten zal er uitgebreid actie gevoerd moeten worden om het oubollige karakter van de provincie bij te stellen. Wat ons betreft zijn jongeren een belangrijke nieuwe doelgroep.

Drents Archief, Assen

Erfgoedprojecten van gemeenten en provincie

Informatie over de projecten die in dit hoofdstuk worden genoemd is afkomstig uit de interviews die met de gemeenten en provincie zijn afgenomen en de vragenlijst die de gemeenten en provincie hebben ingevuld. De projecten zijn per gemeente/provincie geordend.

Het beeld dat uit de lijst naar boven komt is veelzijdig, terwijl er tegelijkertijd duidelijk vergelijkbare projecten in verschillende gemeenten spelen. Omdat de projecten van alle gemeenten en de provincie in onderstaande lijst staan genoemd, bekruipt de lezer soms ook het gevoel dat zaken gecombineerd kunnen worden of efficiënter kunnen.

Aanbeveling is om eens een overleg te hebben over vergelijkbare projecten, om te zien wat men van elkaar kan leren, bijv. rond het thema herbestemming, uitbreidingswijken, toeristisch-recreatieve programma's.

Aa en Hunze

- Geopark, waarbij cultuurhistorie een belangrijke rol speelt.
- Funerair erfgoed, een initiatief vanuit de lokale bevolking. Werkgroepen onderzoeken begraafplaatsen en vertellen de verhalen die hierbij horen. Volgend jaar komt er een vervolg met externe partijen. Annen en Rolde willen het verhaal van grafheuvels tot begraafplaatsen voor toerisme inzetten.
- Herbesteding kerk aan het Annerveensekanaal, deze is gekocht door een ondernemer in het dorp.
- Programma 'Ontspannend Aa en Hunze'.

Assen

- Bouw van theater de 'Nieuwe Kolk', hierin wordt de samenwerking gezocht met de bibliotheek en kunstuitleen. Er wordt een verbinding gelegd met het erfgoedkwartier.
- Drents Archief
- Drents museum
- Lodewijk Napoleon
- Stadsbos
- Aanwezigheid van de kazernes
- Havenkwartier
- Water naar de stad brengen
- Landgoederen
- Binnenstedelijke herontwikkeling, in de vorm van een stadsbedrijvenpark
- Woonlocaties aan de rand. Diepstroeten, het voormalige terrein van de stichting Hendrik van Boeijenoord

Borger-Odoorn

- Uitbreidingsplan Daalkampen.
- Geopark.
- Citta slow; momenteel is dit nog enkel een uithangbord.
- Anastasiadorp: doel is hierbij om woningen op te leveren die volledig zelfvoorzienend zijn. Bij deze woningen komt een hectare grond (dit project is mogelijk te combineren met Citta Slow of Koloniën van Weldadigheid).
- Herinrichting centrum Borger.
- Sloop voormalig gemeentehuis en aanleg ter plekke van een overzicht van alle Drentse landschappen.

- Herstel voormalige veen-woonwijk.
- Herbesteding zwembad Valthermond (op initiatief vanuit de bevolking).
- Het Land van Bartje wil zich sterker ontwikkelen als Drents Park.
- Herbesteding van de bibliotheek.

Coevorden

- Woningenbouw in Dalen, eventueel in combinatie met archeologie
- Ontwikkeling stationsgebied Coevorden. De oude stationsloods 'Van Gendt & Loos' wordt hierbij een smartworkcenter.
- De stad als Museum
- Erfgoedpublicatie *'t Aangename eener reis door goede wegen* (tocht door de geschiedenis van de gemeente Coevorden)
- Facetbestemmingsplan Karakteristieke objecten
- Bentheimerblokje
- Geopark de Hondsrug

Emmen

- Tien Vensters, onderdeel van het projectplan 'Van Goede Grond'.
- Veenvaart; coöperatie van acht partijen.
- Bouwen op de es
- Wijk Angelslo opknappen
- Erfgoednota (in ontwikkeling)
- Silo Nieuw-Amsterdam.
- My Placebook; digitaal platform voor de jeugd over de kanalenstructuur in Emmen. Doel is om de jeugd warm te krijgen voor cultuur.
- Voetprint van de oude diertuin meenemen in de herinrichting
- Geopark de Hondsrug
- Centrumvernieuwing met theater, plein en nieuwe dierenpark Wildlands Zoo Emmen op de es.
- Herinrichting marktplein: oude boomstructuren behouden en historische zichtlijn herstellen
- Bargerveen, bufferzones, schaapskooi
- Nieuw Amsterdam en dorpscoöperatie Nieuw Dordrecht
- Woonwijken opknappen

Hoogeveen

- Samenwerking tussen culturele organisaties bevorderen.
- Herontwikkeling van het (verkochte) Karmelietenklooster tot zorgcentrum, met woningbouw op het terrein.
- Loods van Robaard en De Jonge, deze loods is niet op de locatie te behouden. Gemeente en eigenaar onderzoeken of de loods elders een nieuwe bestemming kan krijgen.

Meppel

- Cultuurhistorie terug de stad inbrengen, bijvoorbeeld door delen van de stadsgracht weer terug te brengen.
- Erfgoed meenemen in de evenementenkalender.
- Nieuw plan voor plein in het centrum, waar cultuurhistorie en archeologie goed geborgd zijn.

Midden-Drenthe

- Project Klein Dennenrode, het in 1922 door de Rotterdamse architect Michiel Brinkman gebouwde bijgebouw op het gelijknamige landgoed.
- Organisch bouwen in Beilen Oost, gekoppeld aan natuur en de Beilerstroom.
- Herinrichting centrum Westerbork, in samenwerking met een landschapsarchitect.

Noordenveld

- Nieuwbouw in Peize en Roden, elk huis krijgt een eigen kavel.
- Initiatief vanuit de actieve gemeenschap uit Roderwolde om zelf glasvezel aan te laten leggen.
- Batinge in Norg: koe-adoptie, groenonderhoud, energie, glasvezel?
- Laagveengordel: verbinding van allerlei meren met elkaar, met een natuurlijke, ecologische en recreatieve inrichting.
- Oude en nieuwe landgoederen: Nieuw Roden, Mensinge, Terheijl.

Tynaarlo

- Herinrichting Brink Zuidlaren.
- Herstel boerenerven Winde-Bunne.

Westerveld

- Ontwikkeling landgoed Batinge.
- 'Poort van Holtingerveld' in combinatie met het terugbrengen/behouden van schaapskuddes.
- Hoeve Marianne, dit is een moderne ligboxenstal.
- Nieuw recreatiepark, wellicht erfgoed-thematisch (prehistorie?).

De Wolden

- Toolbox voor het landschap
- Uitbreidingen Koekange
- Dunningen

Provincie Drenthe

- Herbestemming karakteristiek in Drenthe 2013-2016
- Kreatief met Krimp
- Beeldende kunst in ruimtelijke plannen: cultuureducatie
- Geopark de Hondsrug
- Gebiedsontwikkeling Veenhuizen
- Culturele Alliantie 2009-12/14 : waarin gezamenlijke gemeentelijke archeologie en cultuurhistorie kaarten zijn / worden gemaakt.
- Uitvoeringsprogramma Koloniën van Weldadigheid
- Beekdalvisie
- Bodemvisie
- Het Verhaal van Drenthe: onderscheidend erfgoed wordt geclusterd en gekoppeld aan een locatie en economische waarde.
- Cultuurnota
- Dorpsinitiatieven als onderdeel van Vitaal Platteland
- Samenwerkingsovereenkomst met het Restauratiefonds
- Relatiebeheer met Drents Landschap en de Maatschappij van Weldadigheid
- Drents-Friese Wold
- Archeologie & Ruimte
- Gebiedsontwikkeling Frederiksoord
- Gebiedsontwikkeling Holtingerveld
- Beleidsuitvoering Nationale parken
- Vitaal platteland

- Uitvoeringsprogramma's Omgevingsvisie
- Kader voor Economische Investeringen
- Bureauwaardering Celticfields heel Drenthe (2009-2014)
- Uitwerking oud onderzoek Drentse collectie Noordelijk Archeologisch Depot (i.v.b. nieuwe cultuurnota)
- Kunst langs 'N34

Gevangenis­museum, Veenhuizen

Impressie mystery guest: een Braziliaanse cultureel antropoloog in het Gevangenis­museum

Veenhuizen

Als je denkt aan Siberië, dan denk je aan de koudste en onherbergzaamste plek op aarde. Dat was de bestemming van miljoenen gedeporteerden. Ik was dus op het ergste voorbereid, toen ik hoorde dat ik naar een dorp zou gaan dat bekend staat als Hollands Siberië.

In de auto ontdekte ik dat het grootschalige landschap van Veenhuizen niets van Siberië wegheeft. De kolonie lijkt veel meer op andere delen van het Nederlandse platteland, hoewel rationeler van opzet, met veel symmetrie. De orthogonale structuur van het landschap en de gebouwen is goed herkenbaar. En dan zijn er die spreuken op de gevels, die vooral gaan over werk, orde en discipline –daar draaide alles om in deze kolonie vanaf het begin van de 19e eeuw.

Het Nationale Gevangenis­museum is gemaakt voor Nederlandse bezoekers. Taal is erg belangrijk in de opstelling – en helaas is dat alleen maar Nederlands. Met de Visitor's Guide, die voor een euro bij de entree te koop is, werd me in grote lijnen duidelijk wat er voor die Nederlandse bezoeker allemaal te zien en te ontdekken valt. Voor mij bleef het voornamelijk bij observaties over het fenomeen Gevangenis­museum, en die wil ik graag delen.

Ik kom uit Brazilië, waar misdaad en straf iets totaal anders is dan in Nederland. Ik had al eerder gehoord dat het aantal gevangenen in Nederland afneemt, en dat werd in het Gevangenis­museum ook bevestigd. Voor hen in de plaats komen gevangenen uit Noorwegen en België hun straf in Nederland uitzitten, als penitentiare toeristen. De Nederlandse misdaadcijfers zijn naar verhouding laag. In Brazilië, en dan vooral in onze grote metropolen, ligt dat anders. Er worden veel misdaden gepleegd en er is een

schrikbarend groot aantal gedetineerden. Ook in de Verenigde Staten zitten veel mensen vast, maar de gevangenissen zijn daar veel minder bouwvallig en slecht uitgerust als bij ons in Brazilië. De drugshandel is wijdverspreid in de Braziliaanse steden. Voor mensen uit de lagere inkomensgroepen in de periferie is het heel normaal dat een familielid betrokken is bij misdaad (of vastzit vanwege drugsdelicten). De misdaadsyndicaten zijn zeer aanwezig en belangrijk. Ze runnen de drugshandel, maar bestieren ook het sociale leven in de gevangenissen, tot aan het handhaven van de orde aan toe – hoe paradoxaal dat misschien mag klinken. Er zijn verschillende onderzoeken die uitwijzen dat onder de laagst betaalde klassen in de steden de grens tussen legaal en illegaal heel rekbaar is.

In São Paulo zijn enkele cellen in de Memorial da Resistência opengesteld, dat is een gedenkplaats van het verzet tegen de dictatuur. Hier was ooit de Dops gevestigd, een gevreesde eenheid van de Militaire Politie. De cellen herinneren aan de politieke gevangenen die verzet boden tegen het totalitaire regime. Kort geleden heeft de Monumentenzorg van de deelstaat São Paulo een politiepost in de Rua Tutoia aangewezen als beschermd monument. Hier werd tijdens de dictatuur met zekerheid gemarteld en werden politieke gevangenen geëxecuteerd. Er is dus bij onze ruimte om de herinnering aan de onderdrukking door de politie als erfgoed vast te houden, omdat het iets recenters is, dat nog zeer aanwezig is in het dagelijkse leven en groeiende (politieke) tegenstellingen oplevert – voor wat betreft onderzoek, amnestie of vervolging. Aan dat alles moest ik af en toe denken in het Gevangenis­museum in Veenhuizen. Het verschil tussen de wereld waar ik in leef en het verhaal dat in het museum werd gepresenteerd is immens.

De manier waarop in vroeger eeuwen met veroordeelden en gevangenen werd omgegaan is heftig en schokkend. Wat krijg je al niet te zien in het museum: martelwerktuigen, openbare opknapingen, bedompte cellen, een koffer waarin epileptici en dronkaards werden weggestopt, een ton die de misdaggers bij bepaalde gelegenheden moesten ‘dragen’, beelden van dwangarbeid, het panoptische concept van de gevangenissen en de hedendaagse werkelijkheid van de Nederlandse justitie (die om de hoek van het museum nog twee penitentiaire inrichtingen exploiteert). En dan is er het sociale aspect: een lange geschiedenis van verarmde gezinnen, weeskinderen, vondelingen, zwervers, boefjes, criminelen (een aantal hiervan werd diepgaand geanalyseerd door Michel Foucault).

Op de plekken waar het museum dicht bij het heden kwam, nam mijn verwondering en verbazing toe. De cellen van de huidige generatie Nederlandse delinquenten zijn een stuk minder onherbergzaam dan de Braziliaanse, vooral ook omdat de cellen bij ons over het algemeen overbevolkt zijn. In het museum wordt heel systematisch het verhaal verteld van enkele hedendaagse criminelen. Het is duidelijk dat zij dingen deden die niet door de beugel kunnen, maar toch vroeg ik me af wat Brazilianen die dicht bij het criminele milieu leven hiervan zouden vinden, als zij de kans kregen het Gevangenis­museum te bezoeken.

De merchandising van museumobjecten vind ik altijd ongepast, vooral hier, omdat het om een pijnlijk onderwerp gaat. Maar het hoort bij deze tijd, musea moeten belevenissen bieden en souvenirs verkopen. Ik deed er zelf natuurlijk aan mee, door ansichten te kopen, zodat ik het beeld van het Gevangenis­museum mee naar huis kan nemen en ik me dit bezoek blijf herinneren.

Dit waren wat van mijn indrukken van het bezoek aan het Gevangenis­museum. Het bezoek gaf me een beeld van het historische verhaal van het gevangeniswezen, er waren zaken die me aan het denken zetten en ik werd mij bewust van mijn Braziliaanse kijk op de hedendaagse werkelijkheid, zoals getoond in het museum. Mijn bezoek aan Veenhuizen sloot ik af met een tour langs gevangenissen, een verdwenen gesticht, de prachtige begraafplaats, de boerderijen en modderige zandwegen. En zoals elk toeristisch uitje eindigden we ook nu in een goed restaurant. Terwijl de kinderen in hun boevenpakken rondrenden mijmerden wij onder het genot van de heerlijkste streekgerechten nog eens over alle kommer en kwel die deze plaats hebben getekend.

Carolina Verhoeven van de Landskeuken

Landskeuken Mensinge

De Landskeuken van Mensinge, Roden

Havezate Mensinge in Roden, daterend van 1381, werd zes eeuwen lang, tot 1985, bewoond. Toen verkocht de familie Kymmel huis en gronden aan de gemeente Roden. Deze transactie had niet tot stand kunnen komen zonder betrokken Rodenaren, die in 1980 op initiatief van de Historische Vereniging een actiecomité oprichtten om de transformatie tot luxe hotel te voorkomen. Mede dankzij de brede steun uit de bevolking besloot de gemeenteraad in 1985 in te stemmen met de aankoop van Havezate Mensinge. Na een grondige restauratie werd Mensinge in 1988 opengesteld als museum. In Mensinge krijgen bezoekers door de authentiek ingerichte kamers een goed beeld van het leven in een havezate. Sinds kort kent Mensinge een bijzondere extra attractie. Het is de Landskeuken, de plek voor kennis over koken. De Landskeuken is een museaal kenniscentrum voor culinair erfgoed en staat in de nationale inventaris van het Cultureel

---

Erfgoed Nederland. Activiteiten zijn koken door verschillende generaties, gebruik, herkomst en ontwikkeling van methodieken (zoals wecken en inmaken), de nieuwste kooktrends en het historisch perspectief van gerechten, maar ook het actief met elkaar proeven, koken en kennis delen. Carolina Verhoeven en Ate Visser zijn samen met een groep vrijwilligers het gezicht van De Landskeuken. De Landskeuken is voor zowel kookclubs, professionals als recreanten een plek om (actief) kennis te nemen van traditionele (Drentse) eetgewoonten en bereidingswijzen. In het landskeuken-museum worden eetgewoonten en tradities in historisch perspectief geplaatst. De bibliotheek bevat kookgeschriften vanaf het begin van de 16e eeuw. In de streekproductenwinkel zijn lekkernijen te koop. De Landskeuken brengt twee aspecten van het Drentse erfgoed bij elkaar: de culinaire tradities en de bewoningsgeschiedenis.

Zo ontstaat een uitje waarin het materiële en immateriële erfgoed op één plek perfect samenkomen en de bezoeker ook nog eens zelf aan de slag kan.

Hondsrug

Aanbevelingen

Op basis van de enquêtes en gesprekken ontstond een lange lijst van zeer uiteenlopende aanbevelingen. Ze zijn in dit hoofdstuk verzameld en gerangschikt.

Op 5 maart 2015 kwamen de wethouders van de Drentse gemeenten samen met gedeputeerde Rein Munniksma bijeen om de uitkomsten en vervolgstappen van deze erfgoedverkenning te bespreken. 'We staan met zijn dertien voor het Drentse erfgoed', is de conclusie die deze bijeenkomst het meest treffend typeert. De belangrijkste punten hebben we hier samengevat, en als 'kop' op de aanbevelingen geplaatst.

Het rapport wordt zeer gewaardeerd en werkt heel motiverend. Er is lof voor deze provincie-dekkende aanpak, die voor zover bekend nergens anders in het land is uitgevoerd. Erfgoed in Drenthe, daar was iedereen het over eens, overstijgt de gemeentegrenzen. De landschappelijke ondergrond is de verbindende kracht van het Drentse erfgoed; en die trekt zich niets aan van de indeling die Thorbecke in 1848 maakte. De bestuurders willen unaniem op zoek naar het gemeenschappelijk belang in het Drentse erfgoed, om vervolgens te bezien hoe marketing, maar wellicht ook onderdelen van ruimtelijk beleid concreet kunnen stollen in beleid, organisatie en budgeten. 'De vermarkting moet op Drents niveau plaatsvinden, een toerist zegt niet; 'Ik ga naar De Wolden', hij gaat naar Drenthe', aldus wethouder Jan ten Kate van De Wolden. De observatie dat het aantal uitingen (routes, websites) van (onderdelen van) Drents erfgoed groot is en diens gevolge nogal versnipperd overkomt, vindt brede herkenning en erkenning. Het gemeenschappelijk belang gaat om bundeling en vereenvoudiging van informatie, en vervolgens om het aanbieden in herkenbare 'arrangementen'. Niet alleen voor de bezoeker of toerist, maar ook voor de inwoners van Drenthe zelf.

Een tweede punt gaat over de wijze van aanbieden van informatie. Mensen willen veel weten, maar moeten daarin geholpen worden, met, zoals de Britten het noemen, 'strategic narratives' – verhalen die verschillende tijdlagen, cultuur en natuur, met elkaar verbinden tot een logisch geheel dat beleefd kan worden. In Drenthe werken verschillende afzenders met verschillende

verhaallijnen, die echter nergens bij elkaar komen en daardoor niet bekliven, geen vaste lijnen worden. Terwijl, zo wordt door alle aanwezigen bevestigd, het verhaal van Drenthe in een vijf- of zestal dynamische thema's enorm aan kracht kan winnen. Drenthe heeft een palet te bieden dat van de prehistorie tot in onze tijd doorloopt – een kapstok met haakjes die telkens toegevoegd kunnen worden. Een denkoefening over een Drens 'strategic narrative' kan ruimte bieden aan veelvormige verhalen en initiatieven, terwijl er toch een samenhangend beeld naar buiten wordt geschapen.

Het gesprek ging ook over het inzetten van de kracht van een gebied bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen, en om het betrekken van bewoners. Dit is een onderwerp dat grote aandacht heeft, omdat het specifieke van Drenthe kan versterken, maar tegelijkertijd nog moeilijk uit de verf komt. Hoe kunnen ontwerpprocessen ontstaan die niet langer top-down georganiseerd zijn, maar dicht rond de inwoners staan, vanuit de intrinsieke motivatie en skills van de Drenten? Wat zijn best practices, vergelijkbare projecten dichtbij maar ook elders in Europa, die van toepassing zijn op de Drentse vraagstukken? Het is goed denkbaar dat gemeenten gezamenlijk op zoek gaan naar Europese financiering om in dit onderwerp een slag te maken.

Naast de inhoudelijke aanbevelingen die uitgewerkt kunnen worden, gaat het ook om het 'slopen van schotten'. Wethouder Henk ten Hulscher van Meppel: 'Ik praat op verschillende plekken over dezelfde onderwerpen, waar is de tafel waar we zaken doen?' Er is meer samenwerking nodig binnen provinciale en gemeentelijke organisaties, tussen overheden, terreinbeheerders en bewonersinitiatieven. Dat vereist geen blauwdruk, wel een procesaanpak. Ook hier zijn best practices nodig om ondernemersbetrokkenheid te stimuleren, de aanpak in de Drentse Aa kan hier een voorbeeld zijn. De schaal van de opgave is bovengemeentelijk.

De ochtend wordt afgesloten. De Drentse bestuurders willen de energie graag snel verder brengen. Dat vereist focus in de aanpak van de aanbevelingen uit het rapport. De ontsnippering van initiatieven wordt unaniem als aandachtspunt gezien. Verdere

focus willen de bestuurders zelf graag aanbrengen in een tweetal gesprekken. Vervolgens gaat het om prioritering en keuzes maken. Rein Munniksma geeft aan dat de provincie graag gastheer is. Omdat de bestuurders nog drie jaar in functie zijn, is er ook daadwerkelijk zicht op concretisering van de (nog te bepalen) essentiële punten. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen laaghangend fruit en punten die een wat langere uitwerkingstijd nodig hebben. Munniksma sluit af. 'Hier staan we met z'n dertien voor, laten we de positieve energie vlot verder brengen, en ons realiseren dat je soms ook dingen moet durven slopen om geld vrij te maken voor nieuwe samenwerkingen. Het merk Drenthe zal er aan herkenbaarheid en reikwijdte door versterkt worden.'

Randvoorwaarden voor het erfgoed

Je kunt nog zulke mooie plannen en initiatieven bedenken, als het internet in Drenthe zo onbetrouwbaar blijft als het nu is, komt er geen mens, en zeker geen jongere, naar Drenthe om zich te vestigen of langdurig te verblijven. Leg provinciebreed glasvezel aan – glasvezel is voor de 21e eeuw wat het Rijks-wegenplan voor de 20e eeuw was, en zou dus een Rijkstaak moeten zijn. Zo kan de netwerksamenleving daadwerkelijk gestalte krijgen.

Werk klantgericht bij het ontwikkelen van nieuwe initiatieven, bijvoorbeeld voor erfgoedtoerisme. We weten goed wat we hebben, maar weten we ook waar onze doelgroepen op zitten te wachten? Op basis van het gedrag en de voorkeuren van bezoekers van Drenthe is met behulp van data-analyse veel te ontdekken over hun motieven en voorkeuren. Die kennis kan worden gebruikt om een aanbod te genereren dat aansluit op de vraag van buiten. Neem hierbij een voorbeeld aan de manier waarop Tripadvisor 'recensies' van musea en locaties genereert. Laat mensen zelf hun Drenthe-uitje op het web samenstellen, zoals de expedities die Geopark-de-Hondsrug op haar eigen website al aanbiedt.

Het verhaal van Drenthe wordt nu op verschillende plekken, op locaties en in websites verteld. Het is niet gemakkelijk om daar een vaste koers in te vinden, en de veelheid aan verhalen en interfaces maakt het beeld schimmig. Juist dit grotere geheel, de metabetekenis van Drenthe, kan en moet sterker, en zou als ‘basso continuo’ onder alle erfgoedgerelateerde activiteiten, projecten en campagnes moeten weerklinken. Dit betekent niet dat alles opnieuw moet, integendeel. Het gaat over een vrolijk proces waarin overeenstemming gezocht wordt in thema's en verhaallijn, waarbij bestaande geformuleerde kernwaarden (van bijvoorbeeld Marketing Drenthe, of de Kernkwaliteiten van de provincie) kunnen worden verdiept en aangescherpt. Is het bijvoorbeeld denkbaar dat de provincie de verhaallijn ondersteunt met een fonds waarin partijen projecten kunnen indienen die lokaal van opzet zijn, maar altijd het grotere geheel versterken?

Bezoek en beleving

Breng de (verouderde) recreatiesector in kaart: welke parken zijn aan herbesteding of een upgrade toe, hoe kan hier ruimte ontstaan voor meer kwaliteit en comfort, of voor belevingsparken à la Archeon, waar daadwerkelijk een weekend in de prehistorie doorgebracht kan worden?

Zoek (toerisme) naar een gezamenlijke ambitie en het elkaar versterken in plaats van beconcurreren. Zorg dat (potentiële) toeristen de voor hen relevante informatie en kennis nog makkelijker en samenhangender kunnen vinden (bijvoorbeeld via www.drenthe.nl).

Faciliteren van Drenthe-arrangementen, het liefst door mensen ze zelf te laten samenstellen (combi entreebewijs voor de diverse musea; samenwerking met horeca enz; een dagkaart of een meerdaagse aanbieding; Drenthe-pas).

Ondersteun en faciliteert musea (en andere erfgoedinstellingen) om toekomstige generaties aan het erfgoed te binden (familievriendelijk maken van musea, verbinden van lokaal, regionaal, nationaal en internationaal erfgoed, zorgen voor kwaliteit, actualiseren van het erfgoed)

Ontwikkel de prehistorische route over de Hondsrug loopt; als ‘archeolandschappelijke ontwikkelingsas’, vanaf de prehistorie (gerelateerd aan de ligging van hunebedden en grafheuvels), via Middeleeuwen (karrensporen, postweg) tot nu aan toe (N34). Dit zou binnen de context van Geopark de Hondsrug opgepakt kunnen worden.

Zet in op meer evenementen, zij werken als een magneet op toeristen: fietsroutes, wandel- en fietsvierdaagse, de TT, kolonistendagen (Frederiksoord), monumentendagen.

Organiseer de dag/het weekend van het Drentse erfgoed waarbij een dag/weekend lang zoveel mogelijk facetten van het Drentse erfgoed verspreid over de hele provincie in de “spotlights” staan; Doe dit in het toeristenseizoen en in nauwe samenwerking met erfgoedvrijwilligers, ondernemers etc.

Bevorder het openstellen van havezaten, borgen, landhuizen en villa's

Ontwikkel het Drentse erfgoedspel ter lering en vermaak van jong en oud!

Maak het archeologische verhaal van Drenthe toegankelijk voor een breder publiek.

Benut het potentiële werelderfgoed van de Koloniën van Weldadigheid bij

Drents Erfgoed trekt op zichzelf geen aandacht; slechts in context geplaatst komt er een groot publiek. Zorg dus voor de goede inkadering en communicatie.

Benut de enorme kracht van Drentse personages. Een docudrama van TV Drenthe over de archeologen Van Giffen (de hunebedden-opgraver) en Vermaning (de vervalser en nog steeds zeer omstreden in archeologische kringen). Ook Hindericus Scheepstra (Ot en Sien) leent zich voor een docudrama.

Kernwaarden en beeldvorming

Onderzoek of de bestaande geformuleerde kernwaarden (van bijvoorbeeld Marketing Drenthe, of de Kernkwaliteiten van de provincie) kunnen worden verdiept en aangescherpt. Is het bijvoorbeeld denkbaar dat de provincie de verhaallijn ondersteunt met een fonds waarin partijen projecten kunnen indienen die lokaal van opzet zijn, maar altijd het grotere geheel versterken?

Een verdiepingsslag van de provinciale kernkwaliteiten wordt ook gewenst door verschillende gemeenten. Zij ervaren het ruimtebeslag van de kernkwaliteiten soms als te knellend, terwijl dit een doorvertaling is van wat wettelijk wordt verlangd: bekende en te verwachten waarden opnemen in structuurvisies en bestemmingsplannen.

De campagne van Marketing Drenthe kan nog beter Drenthe-breed; dus geen eigen gemeentelijke acties.

Drenthe marketing: de mystiek van ochtendnevel en avondzon in de commercials van Drenthe kunnen extra opgeladen worden met het Drentse erfgoed van het cultuurlandschap, de verhalen en archeologie.

Het zou interessant zijn wanneer Marketing Drenthe een plan maakt hoe cultuur in het imago van Drenthe kan worden benadrukt – het is er immers één van de hoofddraggers van.

Erfgoed heeft beetje stoffig imago. Gebruik de marketing van Drenthe als om ook jongeren en andere doelgroepen voor het Drents erfgoed te winnen?

Kennis en competenties

Verrijk bestaande verhalen met provinciebrede thematische lijnen die het verhaal van Drenthe fysiek tastbaar maken en erfgoed, mentaliteit en eigenheid combineren en herkenbaar maken. Voorbeelden: de tegenstelling zand-veen en alles waar dat voor staat, waterwegen (beekdalen turfvaarten, kanalen),

Havezate Mensinge

landgoederen, het mystieke Drenthe (hunebedden, ongeroerde grond, donker, legenden, schapen, eiken), pioniers (kolonisten, veenarbeiders, Molukkers), Koude Oorlog, Blues en motoren.

Vul de lacunes in de kennis over het Drentse erfgoed, deze zitten met name in het onderzoek naar de jonge (heide-)ontginningen en ruilverkavelingen, het ruimtelijk-historisch onderzoek naar de landgoederen, jong archeologisch erfgoed (bijvoorbeeld in de Koloniën van Weldadigheid en modern oorlogserfgoed), onderdelen van het oudere archeologisch erfgoed (beekdalen en midden-Paleolithicum). Feitelijk kent elke archeologische periode een aantal kennislacunes. Zo zijn er uit Drenthe bijvoorbeeld nog geen huisplattegronden van de Trechterbekercultuur (c.q. de hunebedbouwers) bekend.

De toekomst brengt grote opgaven (leegstand, herbesteding) voor de scholen en de boerderijen, in mindere mate geldt dit ook voor de kerken. De gemeenten hebben hier momenteel nog geen specifiek beleid voor, maar worden zich er wel steeds meer van bewust. Het erfgoed van de Koude Oorlog zou een thema voor de toekomst kunnen zijn. In het Cultuurhistorisch Kompas is al gesignaleerd dat er onvoldoende kennis is over zowel de Drentse zogenaamde jonge ontginningen als de ruilverkavelingen en het naoorlogse landschap.

Stel de cultuurhistorische waardenkaart beschikbaar als 'open source'.

Bundel bronnen (inclusief digitale bronnen) op één website.

Ontwikkel een op de Drentse erfgoedpraktijk toegesneden cursusprogramma voor gemeenteambtenaren zodat zij beter in staat zijn om erfgoed integraal en gebiedsgericht te kunnen inzetten.

Investeer (bij gemeenten en provincie) in vakinhoudelijke opleidingen. Interne opleidingen zijn vooral proces- en competentiegericht en niet inhoudelijk.

Organiseer (vanuit het steunpunt) bijeenkomsten voor ambtenaren en professionals rond bepaalde thema's, bijvoorbeeld: erfgoed en economie (prof. Rouwendal), erfgoed en bestemmingsplannen, erfgoed en herontwikkeling (best practises), archeologie en zichtbaarheid in het landschap.

Investeer in kennisoverdracht; nog meer de verbinding zoeken met burgers en publiek. Het inzetten van stimulerings- en beschermingsmaatregelen is een kans en andersom is het een bedreiging wanneer deze, om welke reden dan ook, verdwijnen.

Laat een 'inspiratie Karavaan' met rondetafelbijeenkomsten/workshops door de provincie trekken om met gemeenten voorbeelden van benutting/verbeelding van archeologisch erfgoed te presenteren en te bespreken om zo meer bekendheid met het onderwerp te bewerkstelligen.

Drents Museum: zorg voor kennisoverdracht: de twee Drentse archeologen zijn bijna aan de pensioengerechtigde leeftijd. Er zou de komende 3 jaar eigenlijk een conservator in opleiding naast moeten staan om informatie- en kennisoverdracht te organiseren.

Het meetnet agrarisch landschap zou een onderdeel moeten worden van het Provinciale meetnet, teneinde de kwaliteit van het landschap over langere periode te kunnen monitoren.

Communicatie en educatie

Erfgoededucatie zou structureel moeten worden aangepakt in het onderwijs, vooral met het doel om nieuwe generaties aan het Drentse erfgoed te binden.

Ontwikkel een groot bewustwordings- en educatieprogramma, gecombineerd met werkdagen; gericht op de wat het Drents erfgoed eigenlijk is en welke zorg het nodig heeft.

Ontwikkel nieuwe manieren van communicatie en educatie, bijvoorbeeld educatieve games die via facebook e.d. worden gedeeld.

Breng samenhang aan in natuur- en erfgoededucatie. Het een staat niet los van het ander.

Stimuleer verhalenprojecten, waarbij ouderen hun verhalen aan de jongeren doorgeven (en wellicht ook samen op pad gaan).

Investeer in de kennis en inzicht over erfgoed (als integraal deel van kwaliteit van leefomgeving en troef voor economische ontwikkeling) bij bestuur en beleidsmakers (gemeenten, provincie).

Participatie en samenwerking

Versterk gevoel van 'mentaal eigenaarschap' van het erfgoed bij burgers en maatschappelijke organisaties.

Maak een pool waarin vrijwilligers met tijd, kennis en vaardigheden (het brein van het noorden) bijeen worden gebracht rond projecten. Gemeenten geven aan hier zeer het nut van in te zien, maar er geen tijd en geld voor te hebben. Bevorder de uitwisseling en samenwerking tussen professionals en vrijwilligers.

Investeer in het opzetten van een Drenthe-breed netwerk/platform van erfgoedvrijwilligers en professionals om kennis en ervaringen te kunnen delen en om betrokkenheid bij het verhaal/de verhalen van Drenthe te vergroten.

Er is voor particuliere organisaties een wereld te winnen door nog meer onderling samen te werken: kostenefficiëntie, effectieve inzet van vrijwilligers, krachtenbundeling op het gebied van communicatie, ICT en educatie, ontsluiten van collectie en samenwerken aan projecten.

Zorg voor een balans tussen wat gevraagd wordt aan particuliere organisaties en wat er geboden kan worden. In een aantal gemeenten staat de huisvesting van historische verenigingen onder druk, maar worden zij wel (over)gevraagd om kennis en inzet beschikbaar te stellen.

Het Drents cultuurlandschap is omvattend, uitgestrekt, gelaagd en divers. Het beheer, de ontsluiting, promotie en bewustwording kan alleen door verstrekkende samenwerking gestalte krijgen.

Er is behoefte aan samenwerking in de vorm van: kennis-opbouw en -delen, beleidsmatige afstemming en de voorbereiding van gebiedsgerichte projecten waar erfgoed van belang is. Kansen zijn er om via dit erfgoedproces samen tot een hoger niveau te komen. Projecten moeten worden losgetrokken van de economische spin-off en erfgoed moet zich meer met toerisme en recreatie verbinden.

Samenwerken kan alleen als beide instellingen er iets aan hebben. Er is behoefte aan een vrije keuze om tot samenwerken te komen. Samenwerken is een middel om doelstellingen voor beide partijen te bereiken. Het is belangrijk om de verschillende samenwerkingsvormen in kaart te brengen alvorens er richting aan te willen geven

Kijk over de provinciegrens. Erfgoed trekt zich niet veel aan van administratieve grenzen.

Blijf alert op de boermarkte-organisaties, waarvan er nog vele bestaan. Hoe kan dit systeem van zelfbeschikking in gezamenlijk grondeigendom een voedingsbodemp zijn voor het opnieuw uitvinden van de verhouding tussen overheid en burger?

Tracht (alsnog) te komen tot een Drents model met regio-archeologen om ook bij dit aspect deskundige kennis in te brengen.

Er is behoefte aan één duidelijk aanspreekpunt bij de overheden voor particuliere organisaties, musea en dergelijke. De inzet van samenwerking zou een sterke collegialiteit moeten zijn: we staan er met zijn allen voor!

Wettelijke taken en erfgoedbeleid

Gemeenten zouden hun erfgoedbeleid, zowel inhoudelijk als procedureel, moeten doorlichten om te zien waar sprake is van kennis- of competentiehiaten en vooral: waar de kansen op meer efficiëntie en synergie liggen – zonder de eigen identiteit van gemeente of organisatie uit het oog te verliezen.

Toezicht en handhaving zijn minimaal (bij gemeenten en provincie). Belangrijk is wel dat er duidelijke grenzen worden gesteld over wat wel en wat niet toelaatbaar is bij erfgoed.

Betrek archeologie en cultuurhistorie op tijd bij planontwikkelingen (gebiedsontwikkeling) en vergunningen – opdat kennis en inspiratie kan worden ingebracht en waar nodig duidelijke richtlijnen vanuit erfgoed tijdig kunnen worden opgesteld.

Op beleidsmatig gebied is het van belang consequent en langjarig te investeren in erfgoededucatie, inclusief het ondersteunen van docenten. Erfgoed hoort een vaste plek in het onderwijs te hebben.

Het zou mooi zijn als de unieke en kwetsbare cultuurlandschappen de status 'provinciaal beschermd gebied' zouden krijgen.

Denk als overheid minder in projecten en meer in het faciliteren van een proces.

Investeer als overheid in de aanloop naar professionalisering van bewonersgroepen t.b.v. erfgoed- en landschapsbeheer.

Voeg een erfgoed-lid toe aan de provinciale adviescommissie (musea) zodat de voorstellen niet louter vanuit de kunst-hoek worden gewogen.

Voorkom versnippering van kennis binnen de gemeenten door samen te werken en kennis te delen. Wellicht biedt een erfgoed-consulent en het verminderen van regeldruk soelaas.

Zorg voor een duidelijke definitie van het begrip 'provinciaal belang.'

Sta initiatiefnemers bij in de ingewikkelde vergunningentrajecten, zeker bij complexe herbestemmingsopgaven. Zorg voor een contactpersoon (of 'loods'), die als centraal aanspreekpunt optreedt. Zo was de Verkadefabriek in Zaandam ooit blij verrast om te ontdekken dat de gemeente de ontwikkeling hielp aanjagen, in plaats van op te houden.

Investeer in onderzoek: kennishiaten (zie hierboven), uitwerken van opgravingen en vooral in de slag van kennis naar communicatie en inspiratie.

Verbeteringen zijn nog mogelijk op het gebied van een betere integraliteit in provinciale middelen en beleid.

Het zou een goede zaak zijn landschappelijke doelen en objecten wettelijk te beschermen en daarbij ook de financiering van de rol van landschappelijke organisaties te verankeren. Er is behoefte aan consistent provinciaal en gemeentelijk beleid en middelen ten aanzien van ons (groene) erfgoed, uitvoeringsbudget en betrekken en faciliteren van bewoners daarbij. Ten aanzien van de financiering zouden provincie en gemeentes voor een stabiele en voldoende financiering moeten zorgen, waarbij naast doelrealisatie bij uitvoering onderhoud ook het faciliteren van bewonersnetwerken mogelijk blijft.

Verbreed prestatiedoelen landschapsbeheer met educatie, voorlichting en het ontsluiten van het landschap (wandelpaden, ommetjes).

Er is onvoldoende capaciteit beschikbaar bij de gemeenten en de provincie om de taken en ambities met het erfgoed in te vullen. Onderzoek mogelijkheden om dit te ondervangen.

Bezuinigingen op erfgoed staan haaks op de toegenomen bestuurlijke en maatschappelijke ambities met erfgoed. Zorg dus voor middelen of alternatieve financieringsvormen voor het Drentse erfgoed, in al zijn diversiteit.

Zorg (bijvoorbeeld bij de provincie) voor een centraal punt voor (internationale) fundraising, bijvoorbeeld de Europese regionale fondsen.

Investeer ook in gebouwd erfgoed dat zich niet direct leent voor herbestemming, zoals kerken en orgels.

Bezuinig niet op onderhoud van panden, dat zal op langere termijn de kosten voor instandhouding sterk doen toenemen.

Erfgoed en ruimte

Er is een integrale provinciale en gemeentelijke landschapsvisie nodig, naast de natuur/ecologie en niet vanuit cultuurhistorie). Vanuit zo'n erfgoed- en landschapsvisie zou een programma met bewoners kunnen en moeten worden ontwikkeld.

Ontwikkel voor het erfgoed (verder aan) een gebiedsgerichte aanpak, een gebiedsoverstijgende aanpak en een aanpak van onderop. Intergemeentelijke en regionale samenwerkingen waarbij een landschap of een thema centraal staat.

Voorkom dat nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen de herkenbaarheid en integriteit van het Drentse erfgoed aantasten.

Verbeter waar mogelijk de integrale benadering van erfgoed en ruimte.

De betrokkenheid van het erfgoedveld komt vaak nog te laat in de processen of is onvoldoende aanwezig. Door te weinig capaciteit in combinatie met een ad hoc belangstelling van andere partijen is de provincie nog vaak te laat aanwezig in het proces.

Gebruik het verhaal over de ontwikkelingsgeschiedenis en erfgoed van Drenthe als basis voor structuurvisies, welstandsnota's en bestemmingsplannen buitengebied. Waarmee de complementariteit, efficiëntie en bovenal de bezieling van

het ruimtelijk, toeristisch en sociaal- economisch beleid enorm aan kracht kan winnen.

Benut het archeologisch erfgoed als kans voor het vergroten van het draagvlak en bevorderen van toeristisch-recreatieve activiteiten. De ruimtelijke vertaling in gebiedsontwikkeling en het ontwerp van de buitenruimte komt echter maar moeilijk van de grond zodat een stimulans op z'n plaats is.

Behoud en ontwikkeling

Het levend houden van de Drentse Toal is een lastige opgave. De taal komt steeds verder onder druk te staan.

Recreatie en toerisme bieden vaak een verdienmodel onder de herbestemming van monumenten. Die herbestemming biedt andersom kansen voor de versterking van recreatie en toerisme en de economie. Het doel moet zijn dat recreatie bijdraagt aan het duurzaam in stand houden van ons erfgoed (panden en landschappen).

Zet in op herbestemming van erfgoed (gebouwen, gebieden). Eerst weten wat er is, dan prioriteren en faciliteren met flexibiliteit in bijv. functie, het vinden van gebruikers/doelgroepen of het ondersteunen met kennis en netwerk.

Zet in op project met VER-gelden; ze zijn mogelijk op het gebied van openbare ruimte en de overgangen van openbaar naar privé.

Onderzoek of nieuwe ontwikkeling inspiratie kunnen vinden op de Drentse, gebiedseigen occupatiepatronen, vanuit de vele studies (dorps DNA bijvoorbeeld) die er liggen? Koppel genoemde initiatieven aan (nieuwe) marktpartijen.

Moedig de categorie 'mooie initiatieven op onverwachte plekken' (café de Amer, locatietheater van de Peergroup, pauperopera, lokale voorstellingen en festivals) aan. Kijk tot welk niveau er regels nodig zijn, maar wees flexibel en schiet

niet in de risicomijdende reflex. Drenthe heeft dit soort initiatieven nodig.

Anticipeer op het mogelijk afstoten van rijksbezit in Veenhuizen.

Gericht en deskundig beheer van het cultuurlandschap is cruciaal voor het voortbestaan (bijvoorbeeld houtwallen en andere structuren die geen economische waarde meer hebben). Als het landschap zijn karakteristieke identiteit verliest, is Drenthe Drenthe niet meer.

Betrek ook het erfgoedperspectief in de discussie over het mogelijk herintroduceren van groot wild in het Drentse landschap.

Benut beheer van erfgoed en landschap om werkgelegenheid te scheppen voor mensen met verminderde kansen op de arbeidsmarkt.